

En granskning av kommunal vuxen- utbildning i svenska för invandrare (sfi)

Redovisning av regeringsuppdrag, U2021/04942

Diarienummer: SI 2023:7614

Citera gärna Skolinspektionens rapporter, men kom ihåg att uppge källa:
Skolinspektionen, rapportens namn och år.
Skolinspektionen, Redovisning av regeringsuppdrag, 2024
Diarienummer: SI 2023:7614
ISBN 978-91-988759-6-6

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Överväganden för utvecklad kvalitet inom komvux i sfi	5
Högre krav på lärares utbildning och kompetensutveckling	6
Mer likvärdiga möjligheter att lära sig det svenska språket	7
Huvudmän och rektorer behöver ta ledningen i utvecklingsarbetet	8
Reviderad kursplan för komvux i sfi	8
Inledning	9
Skolinspektionens insatser inom regeringsuppdraget	9
En heterogen och föränderlig målgrupp ställer höga krav på flexibilitet och individ Anpassning i utbildningen	10
Tematisk kvalitetsgranskning av undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare	13
Behov att utveckla kvaliteten både i närundervisningen och i distansundervisningen	15
Uppföljning av tematisk kvalitetsgranskning av undervisningen inom komvux i sfi	17
Om uppföljningen	17
Åtgärder för att undervisningen ska stimulera elevernas språkutveckling utifrån deras behov, förutsättningar och mål	18
Åtgärder för att undervisningens innehåll ska stimulera elevernas allsidiga språkförmåga för kommunikation och deltagande i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv	19
Hur har utvecklingsarbetet bedrivits?	21
Indikationer på ett verksamt utvecklingsarbete efter den tematiska kvalitetsgranskningen	21
Skolinspektionens erfarenheter av kombinationsutbildningar mellan yrkesutbildning och sfi	23

Avbruten tematisk kvalitetsgranskning av kombinationsutbildning inom komvux mellan yrkeskurs och sfi	23
Vikten av information i skolenhetsregistret för urval inför inspektion av komvux på verksamhetsnivå.....	25
Avslutande kommentarer	26
Utmanande förutsättningar för genomförandet av undervisningen inom komvux i sfi	26
Utmaningarna ställer stora krav på kompetens hos lärare för hög kvalitet i alla verksamheter	26
Utvecklingsbehov och brister över åren inom komvux i sfi – eftersatt utvecklingsarbete hos huvudmän och rektorer	27
Huvudmännen och rektorerna behöver leda och skapa tid för undervisningsutveckling anpassad till respektive studieform.....	29
Det finns en risk att kunskap om eleverna inte omsätts till en individanpassad undervisning inom närundervisningen	30
Distansutbildningens särskilda förutsättningar och möjligheter behöver vara i fokus för att ytterligare öka kvaliteten	31
Revideringar av kursplanen inom komvux i sfi behövs för att bidra till ökad tydlighet	32
Bilaga.....	34
Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. dnr SI 2021:7631	34

Sammanfattning

Kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (komvux i sfi) syftar till att ge vuxna invandrare med ett annat modersmål än svenska möjlighet till grundläggande kunskaper i svenska språket. Med utgångspunkt i elevens behov ska utbildningen kunna kombineras med till exempel arbete eller annan utbildning. En heterogen och föränderlig målgrupp ställer höga krav på flexibilitet och individanpassning i utbildningen. Skolinspektionen har över åren genomfört tillsyn och tematisk kvalitetsgranskning inom komvux i sfi. Resultaten visar bland annat att de ingående huvudmännens och rektorernas ansvarstagande för utbildningen behöver bli betydligt mer aktivt.

Skolinspektionen fick i regleringsbrevet för 2022 (med redovisning senast den 28 februari 2024) regeringens uppdrag att genomföra en granskning av kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Inom ramen för regeringsuppdraget har Skolinspektionen genomfört en tematisk kvalitetsgranskning. Den övergripande bilden har sammanställts i rapporten Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. Rapporten publicerades i maj 2023 och finns i bilaga till denna redovisning. De samlade resultaten från den tematiska kvalitetsgranskningen pekar på utvecklingsbehov i när- och distansundervisningen i flera av de granskade verksamheterna, men också på betydande skillnader i undervisningen mellan olika huvudmän. Skolinspektionen har även följt upp de respektive granskade huvudmännens utvecklingsarbete med anledning av de beslut med utvecklingsområden som fattades i den tematiska kvalitetsgranskningen. I denna redovisning sammanfattas Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskning från 2023 och uppföljningen av den. Våra tidigare års erfarenheter av att granska komvux i sfi utgör också grund för redovisningen.

Överväganden för utvecklad kvalitet inom komvux i sfi

De verksamma inom komvux i sfi har ett utmanande och mångdimensionellt uppdrag att hantera. Även om komvux i sfi är en språkutbildning som syftar till att ge vuxna invandrare grundläggande kunskaper i svenska språket är också undervisningen en del av vägen till integration och arbete för personer med annat modersmål än svenska. Grundläggande kunskaper i det svenska språket är viktiga för att bli anställningsbar på arbetsmarknaden. Verksamheterna inom komvux i sfi ska utgå från styrdokumentens krav på innehåll, flexibilitet och individanpassning. Samtidigt har verksamheterna behövt förhålla sig till ibland motsägelsefulla mål som kommer av arbetsmarknadens behov, politiska intressen och lokala politiska mål. Utifrån denna komplexitet ska de verksamma inom komvux i sfi realisera en

flexibel och individanpassad undervisning för en mycket heterogen målgrupp.

Utredningar och inspektionsinsatser har belyst problem i utbildningen inom komvux i sfi över lång tid. Debatten kring komvux i sfi har bland annat handlat om att utbildningen inte ger tillräckliga och individanpassade möjligheter till att nå grundläggande kunskaper i svenska. Dessutom att det tar för lång tid. Genom åren har reformer och insatser initierats för att stärka kvaliteten i utbildningen.

När Skolinspektionen under 2023 än en gång återvänder till komvux i sfi med en tematisk kvalitetsgranskning av ett antal verksamheter, så gör vi bedömningen att det finns utvecklingsbehov i en stor andel av de verksamheter som granskningen omfattar. Vi känner igen utvecklingsområdena i undervisningen från tidigare inspektionsinsatser. Till dem har också nya tillfogats avseende distansundervisningen inom komvux i sfi, som inte tidigare granskats.

Skolinspektionen noterar utifrån detta att det framöver kan finnas skäl för att sammantaget se över komvux i sfi utifrån verksamheternas faktiska möjlighet att väl balansera och förena de författningsenliga kraven med de politiska målen och elevgruppens heterogenitet. I skärningen mellan kraven, målsättningarna och förutsättningarna för utbildningen riskerar kvaliteten i utbildningen annars fortsätta att påverkas negativt.

Mot bakgrund av våra inspektionserfarenheter hittills finns dock några sammantagna centrala överväganden att beakta för att, för närvarande, arbeta för höjd kvaliteten i styrningen och undervisningen inom komvux i sfi.

Högre krav på lärares utbildning och kompetensutveckling

Utredningar har lyft att kraven på lärarnas utbildning för att undervisa inom komvux i sfi inte är tillräckliga i förhållande till den kompetens som behövs. Skolinspektionens erfarenheter belyser att de föränderliga och utmanande förutsättningarna inom komvux i sfi ställer krav på kunniga lärare som kan vidmakthålla och utveckla undervisningens kvalitet. För att åstadkomma detta behövs både utbildning och kontinuerlig kompetensutveckling. Tidigare tematisk kvalitetsgranskning har dock visat att kompetensutvecklingen för komvux inte prioriteras i huvudmännens arbete. Rektorer- nas engagemang och förutsättningar för utveckling genom till exempel utbyten i nätverk är också viktiga faktorer för en hög kvalitet på undervisningen. Flera rektorer inom komvux saknar dock nätverk eller samarbeten med universitet, som riktas mot just vuxenutbildningen, och som kan nyttjas i arbetet med lärarnas kompetensutveckling. Rektorer och lärarna behöver även mer specifik kompetens om studieformen distansundervisning för att närmare kunna ta sig an och fördjupa kvaliteten i distansundervisningen inom komvux i sfi. Skolinspektionens inspektionserfarenheter pekar

på ett behov av att nationellt överväga möjligheterna att stärka kraven på lärarnas utbildning och förstärkt kompetensutveckling.

Mer likvärdiga möjligheter att lära sig det svenska språket

Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskning från 2023 visar att det finns betydande skillnader i kvalitet i undervisningen inom komvux i sfi mellan de ingående huvudmännens verksamheter. Att det förekommer låg kvalitet i undervisningen inom komvux i sfi i vissa verksamheter innebär att vissa elever inte får tillräckliga möjligheter att lära sig det svenska språket. Skolinspektionens inspektioner belyser att komvux tenderar att vara en skolform som hamnar i skymundan i huvudmännens ledning och uppföljning. På samma sätt som för andra skolformer ska huvudmännen genomföra ett systematiskt kvalitetsarbete för att utveckla utbildningen inom komvux. Ett sådant arbete grundar för mer likvärdiga möjligheter för eleverna att tillägna sig språket inom komvux i sfi. Det kan finnas behov av att på nationell nivå understryka vikten av ett systematiskt kvalitetsarbete inom komvux på samma sätt som för övriga skolformer.

I arbetet på nationell nivå för en ökad likvärdighet för elevernas möjligheter att lära sig språket är tydliga författningar och myndigheternas vägledning viktiga faktorer. Skolverkets kommande revideringar i kursplanen för komvux i sfi kan ge lärarna tydligare utgångspunkter för undervisningen, vilket i sin tur kan ge eleverna mer likvärdiga möjligheter att lära sig språket.

Det finns även skäl att överväga ett förtydligande av det lärarstöd eleverna ska ges i distansundervisningen för att säkerställa att eleverna ges en mer likvärdig undervisning och utbildning, oavsett huvudman. Det finns till exempel verksamheter som bedriver distansundervisningen inom komvux i sfi i huvudsak som självstudier med mycket lite lärarstöd. Lärarstödet behöver utformas på olika sätt utifrån de olika tillfällen, arbetsformer och arbetssätt som inkluderas i distansundervisningen. Ett klagörande kring lärarstödet skulle också tydliggöra förutsättningarna för Skolinspektionens inspektionsinsatser och möjliggöra skarpare beslut om åtgärder. Skolinspektionens inspektionsinsatser kan fortsatt bidra till att belysa viktiga områden för utveckling av utbildningen inom komvux i sfi. Eftersom vissa verksamheter i den tematiska kvalitetsgranskningen har bedömts ha en undervisning av hög kvalitet bör det också finnas möjligheter att nationellt ta tillvara och sprida goda exempel för att vägleda huvudmännen och utveckla undervisningen i flera verksamheter inom komvux i sfi.

Huvudmän och rektorer behöver ta ledningen i utvecklingsarbetet

Skolinspektionens erfarenheter har visat att det inte alltid finns ett engagemang från huvudmännen och rektorerna för undervisningsutveckling inom komvux i sfi. Lärarna har i flera fall lämnats ensamma med ansvaret att utveckla undervisningen, till exempel när det gäller distansundervisningen. Huvudmännens och rektorernas engagemang och ledarskap är viktiga faktorer för undervisningsutveckling inom komvux i sfi, oavsett var och i vilken form den bedrivs. Huvudmännen och rektorerna behöver ta ledningen i att utforska, hämta in erfarenheter kring och kontinuerligt utvärdera olika metoder. Lärarna behöver få förutsättningar för gemensamt utvecklingsarbete i form av tid och möjligheter till samverkan. Att utvecklingsarbetet bärs av olika nivåer och funktioner kan ge förutsättningar för ett mer uthålligt arbete som kan få kvarstående effekter över tid. Huvudmännens och rektorernas utvecklingsarbete behöver också vara följsamt mot de olika konstaterade utvecklingsbehoven, en och samma åtgärd kanske inte ger ökad kvalitet i alla studievägar och studieformer.

En uppföljning av Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskning från 2023 visar att de flesta huvudmän som ingått i den tematiska kvalitetsgranskningen har inlett ett utvecklingsarbete. Skolinspektionens inspektionsverksamhet bidrar med att rikta fokus mot viktiga utvecklingsområden i verksamheterna. De sammanställda övergripande resultaten efter den tematiska kvalitetsgranskningen kan också vara underlag och vägledning för ett viktigt utvecklingsarbete hos andra huvudmän utanför den aktuella inspektionen.

Reviderad kursplan för komvux i sfi

En ökad tydlighet genom Skolverkets kommande revideringar i kursplanen för komvux i sfi kan skapa grund för ökad kvalitet i utbildningen och mer likvärdiga möjligheter för eleverna att lära sig det svenska språket oavsett huvudman. En tydligt formulerad kursplan skapar också en bas för en undervisning inom komvux i sfi som omfattar hela kursplanens innehåll. Revideringarna behöver samtidigt avväga och ta hänsyn till utmaningarna att anpassa undervisningen till elevers behov, förutsättningar och mål. Skolinspektionen har vidare tidigare generellt framhållit vikten av konkretion i styrdokumentet för en tydlig och stödjande tillsyn och kvalitetsgranskning. För att tillsynen ska kunna kontrollera att eleverna får en fullgod och likvärdig utbildning som följer och omfattar aktuella styrdokument är det viktigt att kraven anges så konkret som möjligt.

Inledning

Skolinspektionen fick i regleringsbrevet för 2022 följande regeringsuppdrag.¹

Granskning av sfi

Skolinspektionen ska genomföra en granskning av kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (sfi). Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 28 februari 2024.

Skolinspektionens insatser i uppdraget sammanfattas i denna slutliga redovisning av regeringsuppdraget.

Skolinspektionens insatser inom regeringsuppdraget

Inom ramen för regeringsuppdraget har Skolinspektionen under hösten 2022 och våren 2023 genomfört en tematisk kvalitetsgranskning av kvaliteten i undervisningen inom komvux i sfi. Besluten i den tematiska kvalitetsgranskningen har riktats till huvudmännen för de 30 verksamheter som har ingått i den tematiska kvalitetsgranskningen. Den övergripande bilden från den tematiska kvalitetsgranskningen har sammanställts i en rapport, *Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk*.² Rapporten publicerades i maj 2023. Skolinspektionen har under hösten 2023 även följt upp de respektive huvudmännens utvecklingsarbete med anledning av de beslut som fattades i den tematiska kvalitetsgranskningen. Sammanställda resultat från denna uppföljning beskrivs i denna slutredovisning.

Med anledning av regeringsuppdraget initierade Skolinspektionen även en tematisk kvalitetsgranskning avseende kvaliteten i kombinationsutbildningar inom komvux där kurser inom komvux i sfi kombineras med kurser inom vård och omsorg.³ Då urvalet inför den tematiska kvalitetsgranskningen skulle genomföras konstaterades dock att endast ett fåtal huvudmän hade pågående kombinationsutbildningar inom komvux där

¹ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Statens skolinspektion. Regeringsbeslut, dnr U2021/04942.

² Skolinspektionen (2023). *Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk*. dnr SI 2021:7631, 2023-05-25.

³ Skolinspektionen (2022). Beslut om att inleda en tematisk kvalitetsgranskning av kvalitet i kombinationsutbildningar inom komvux – sfi i kombination med vård- och omsorgsutbildning. dnr 2022:3955, 2022-09-23.

kurser inom komvux i sfi kombineras med kurser inom vård och omsorg. Insatsen avbröts därför tidigt mot bakgrund av svårigheten att finna tillräckligt många relevanta granskningsobjekt. Skolinspektionen noterar några erfarenheter av hur huvudmän förhåller sig till att erbjuda kombinationsutbildningar i denna slutredovisning.

En heterogen och föränderlig målgrupp ställer höga krav på flexibilitet och individanpassning i utbildningen

Komvux i sfi syftar till att ge eleverna grundläggande kunskaper i svenska språket. Elever med ett annat modersmål än svenska ska få lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. Elever som läser komvux i sfi har olika erfarenheter, livssituation, kunskaper och studiemål. Undervisningen ska planeras och utformas tillsammans med eleven och anpassas till elevens intressen, erfarenheter, allsidiga kunskaper och långsiktiga mål.⁴ Läroplanen anger att vuxenutbildningen ska möta varje elev utifrån elevens behov och förutsättningar.⁵ Utbildningen ska kunna kombineras med förvärvsarbete eller andra aktiviteter.⁶

Elevgruppen inom komvux i sfi är heterogen. Händelser i omvärlden som påverkar till exempel nivån på invandringen leder dessutom till att elevgruppens storlek och sammansättning snabbt kan förändras. Den heterogena och föränderliga elevgruppen ställer krav på hur utbildningen och undervisningen organiseras och genomförs för att flexibelt och individanpassat kunna möta enskilda elevers olika behov. Skolverkets statistik visar att det inom komvux i sfi fanns 123 000 elever (varav cirka 61 procent kvinnor) under 2022. Jämfört med 2018 har antalet elever inom komvux i sfi minskat med 22 procent. Invandringen till Sverige har under perioden samtidigt avtagit. Antalet elever inom komvux i sfi har sett över längre tid varierat, innan covid-19-pandemin ökade antalet elever inom komvux i sfi kraftigt under flera år. Flera olika födelseländ finns representerade bland eleverna inom komvux i sfi. Sedan några år tillbaka är Syrien det största födelselandet bland eleverna. Andra vanligt förekommande födelseländer är Afghanistan, Eritrea och Irak.⁷

Inom komvux i sfi hade 42 procent av eleverna under 2022 minst en treårig gymnasial utbildning. Andelen elever inom komvux i sfi som hade en eftergymnasial utbildning var 36 procent. De flesta kursdeltagare inom komvux i

⁴ Skolverket. Kursplan för kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. SKOLFS 2017:91.

⁵ Skolverket. *Läroplan för vuxenutbildningen*. Vuxenutbildningens uppdrag. SKOLFS 2012:101.

⁶ Skolverket. Kursplan för kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. SKOLFS 2017:91.

⁷ Skolverket. Komvux – Elever och kursdeltagare – Riksnivå, Tabell 3 B: Elever i kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare 2022 efter födelseland.

sfi fanns under 2022 inom studieväg 2 och 3.⁸ Totalt 10 procent av alla kursdeltagarna inom komvux i sfi hade 2022 undervisning på distans i någon omfattning.⁹ Andelen som har undervisning inom komvux i sfi på distans har ökat från en låg nivå före covid-19-pandemin.

Enligt Skolverket hade drygt 82 procent av de tjänstgörande lärarna inom komvux i sfi 2022/23 en pedagogisk högskoleexamen. Drygt 53 procent av de tjänstgörande lärarna hade 2022/23 lärarlegitimation med behörighet att undervisa inom komvux i sfi – en låg andel jämfört med behörigheten inom till exempel gymnasieskolan. Båda andelarna har dock ökat något under de senaste åren.¹⁰ Till det kan läggas att kraven är relativt låga för att få behörighet att undervisa inom komvux i sfi.¹¹ Reformerna och ändringarna i utbildningen i sfi har under åren genomförts för att stärka kvaliteten i utbildningen. Bland annat gjordes sfi till en del av komvux 2016, sammanhållna studievägar infördes 2017 och 2022 infördes en förenklad betygsskala.¹²

Samtidigt med satsningarna för stärkt kvalitet inom komvux i sfi har Skolinspektionen genom inspektion (tillsyn och kvalitetsgranskning) över åren iakttagit brister och utvecklingsområden i utbildningen. Föreläggandena inom tillsynen på huvudmannanivå har till exempel handlat om brister i att upprätta individuella studieplaner för alla elever eller att utbildningen inte utformats så att den är anpassad efter elevernas behov av att exempelvis kombinera studierna med förvärvsarbete. Utvecklingsområdena i de tematiska kvalitetsgranskningarna av komvux i sfi har bland annat handlat om undervisningsnära frågor som till exempel bristande individanpassning och att undervisning inte alltid utmanar eleverna med ett innehåll som upplevs som relevant. Svaga förutsättningar från huvudmännen med bland annat otillräckligt uppföljningsarbete för komvux på entreprenad där sfi ingår samt eftersatt utvecklingsarbete i undervisningsnära frågor från huvudmännen och rektorerna har också uppmärksam-

⁸ De olika studievägarna riktar sig till personer med olika bakgrund, förutsättningar och mål. Studievägarna visar på vilken ingångskurs och progressionstakt som är lämplig. En elev påbörjar sina studier inom den studieväg och på den kurs inom studievägen som bäst passar hans eller hennes individuella förutsättningar. Studieväg 1 vänder sig i första hand till personer med mycket kort studiebakgrund och studieväg 3 till dem som är vana att studera. Skolverket. *Kursplan för kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare*. SKOLFS 2017:91, s. 2.

⁹ Skolverket (2023). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning 2022*. Beskrivande statistik, dnr 2023:1336, 2023-06-08, s. 10–12, 22.

¹⁰ Andelen lärare med legitimation och behörighet i minst ett undervisningsämne i gymnasieskolan var läsåret 2022/23 drygt 83 procent. På komvux på gymnasial nivå var 75 procent av lärarna behöriga. Generellt är behörigheten högre bland lärare med kommunal huvudman än bland lärare med enskild huvudman. Skolverket (2023). *Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning. Läsåret 2022/23*. dnr 2023:346, s. 15–16. Skolverket. *Kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare – Personal – Riksnivå*. Tabell 5: *Anställda med lärarlegitimation 2022/23*.

¹¹ Statens offentliga utredningar (2020). *Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk*. SOU 2020:66, s. 410–420.

¹² Skolinspektionen (2023). *Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk*. dnr SI 2021:7631, s. 31.

mats.¹³ Skolinspektionen har genom en instruktionsändring från och med 1 februari 2022 ansvar för att, utöver huvudmannanivån, även utöva löpande tillsyn över skolnivån i vuxenutbildningen. Ett utvecklingsarbete pågår nu till följd av instruktionsändringen inom myndigheten för att utveckla planerad tillsyn inom komvux på verksamhetsnivå.

¹³ Skolinspektionen (2018). Undervisning i svenska för invandrare. dnr 400–2016:6995.
Skolinspektionen (2019). Yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning på entreprenad: Huvudmännens uppföljning av kvalitet. dnr 2018:6993.

Tematisk kvalitetsgranskning av undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare

Under hösten 2022 och tidig vår 2023 granskade Skolinspektionen kvaliteten i undervisningen inom komvux i sfi. Fokus i den tematiska kvalitetsgranskningen var om undervisningen stimulerade elevers möjligheter att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk, som grund för kommunikation och aktivt deltagande i vardags-, samhälls- och arbetsliv samt för vidare studier. Den tematiska kvalitetsgranskningen utgick från två frågeställningar:

1. I vilken utsträckning stimulerar undervisningen elevernas språkutveckling i enlighet med deras behov, förutsättningar och mål?¹⁴
2. I vilken utsträckning stimulerar undervisningens innehåll elevernas möjligheter att utveckla en allsidig språkförmåga för kommunikation och deltagande i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv?¹⁵

I den tematiska kvalitetsgranskningen ingick 30 verksamheter, varav 16 bedrev närundervisning och 14 bedrev undervisning på distans.¹⁶ Den tematiska kvalitetsgranskningen var avgränsad till C- och D-kurser inom studieväg 2 och 3. Både utbildning som anordnades i huvudmannens egen regi och utbildning som anordnades genom att huvudmannen hade överlämnat den på entreprenad till en enskild utbildningsanordnare ingick. För varje huvudman ingick en av huvudmannens verksamheter och där valde vi att

¹⁴ Inom frågeställningen granskades att undervisningen utformas med inflytande från eleven och utgår från elevens behov, förutsättningar och mål samt att undervisningen innefattar flera och varierande arbetssätt och arbetsformer som främjar elevernas språkutveckling.

¹⁵ Inom frågeställningen granskades att eleverna ges rika möjligheter att öva på de olika språkliga förmågorna hörförståelse, läsförståelse, muntlig interaktion och produktion samt skriftlig färdighet med utgångspunkt i ett innehåll som utgår från kursplanen, kring vardags-, samhälls-, arbets- och studieliv. I frågeställningen ingick också kvalitetsgranskning av om undervisningens innehåll präglas av ett jämställdhetsperspektiv.

¹⁶ Närundervisning är undervisning som sker i sedvanlig form, där elever och lärare inte är skilda åt vare sig i rum eller i tid. Distans- och fjärrundervisning regleras ej inom kommunal vuxenutbildning. Distansutbildning avser ofta utbildning där undervisning bedrivs med informations- och kommunikationsteknik med elever och lärare åtskilda i både rum och tid. Inom utbildning i komvux i sfi på distans kan även undervisning där elever och lärare är åtskilda i rum men inte tid förekomma. Begreppet distansundervisning används i den tematiska kvalitetsgranskningen och i denna redovisning för att hänvisa till båda typer av undervisning. Utgångspunkten för den tematiska kvalitetsgranskningens urval var att inkludera kurser som på förhand erbjöds på distans, där merparten av undervisningen skedde på distans (enskilda träffar alternativt frivilliga eller obligatoriska aktiviteter i anordnarens lokaler kunde förekomma).

fokusera på antingen verksamhetens när- eller distansundervisning.¹⁷ För varje verksamhet bedömde Skolinspektionen kvaliteten i undervisningen inom den tematiska kvalitetsgranskningens områden. Beslut med Skolinspektionens bedömningar ställdes till respektive huvudman för de granskade verksamheterna. Skolinspektionen har också sammanfattat de övergripande resultaten i den tematiska kvalitetsgranskningen i rapporten *Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk*.¹⁸

Resultatet av den tematiska kvalitetsgranskningen visade att det fanns betydande skillnader i kvalitet mellan de ingående huvudmännens verksamheter. För varje verksamhet fattades ett beslut där konstaterade utvecklingsområden tydliggjordes. Sammantaget behövde 24 av de 30 verksamheterna i den tematiska kvalitetsgranskningen utveckla undervisningen utifrån Skolinspektionens utvalda kvalitetskriterier. Några huvudmän hade inga utvecklingsområden. Hos de 24 huvudmän där Skolinspektionen identifierat utvecklingsbehov fanns det totalt 39 utvecklingsområden. Vissa av utvecklingsområdena var mer omfattande än andra. Vissa huvudmän bedömdes behöva utveckla en avgränsad del av undervisningen medan andra huvudmän bedömdes ha utvecklingsbehov kopplade till flera delar av undervisningen. För de respektive studieformerna när- eller distansundervisning var det olika områden som behövde utvecklas.

Den tematiska kvalitetsgranskningens övergripande resultat visar att eleverna i de granskade verksamheterna ges olikvärdiga möjligheter att lära sig grundläggande svenska, eftersom några verksamheter bedömdes ha låg kvalitet relaterat till granskningens kvalitetskriterier. Eftersom kvaliteten i undervisningen varierar stort mellan de granskade verksamheterna ges inte alla elever tillräckligt goda möjligheter att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk.

Den tematiska kvalitetsgranskningen indikerade att viktiga förutsättningar för att åstadkomma en undervisning av hög kvalitet är att rektor är insatt, leder det pedagogiska arbetet och följer upp verksamheten. Flera rektorer i den tematiska kvalitetsgranskningen uppger dock att de sällan är insatta i, eller följer upp, undervisningen vad gäller de områden som ingår i den tematiska kvalitetsgranskningen. Rektorerna ger en bild av att de i vissa fall själva har begränsade förutsättningar när de har många arbetsuppgifter inom sin tjänst. Lärarna i den tematiska kvalitetsgranskningen pekar bland annat på behovet av tid för att planera och samverka med andra som en förutsättning för att utveckla undervisningen. Detta anges särskilt av lärare

¹⁷ Huvudmän kan ha flera verksamheter där undervisning inom komvux i sfi anordnas både i egen regi och genom entreprenad.

¹⁸ Skolinspektionen (2023). Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. dnr SI 2021:7631, 2023-05-25.

som har svårt att individanpassa, de som har begränsat med handledningstid med elever eller de som är ensam undervisande lärare inom verksamhetens distansundervisning. Behovet av samverkan lyfts i synnerhet av lärare som bedriver distansundervisning, dessa lärare uttrycker också att det är svårt att hitta goda arbetssätt som gynnar elevernas språkutveckling på distans. I verksamheter där lärarna beskriver begränsade förutsättningar, finns också ofta större utvecklingsbehov gällande undervisningens kvalitet.

Flera perspektiv kring den tematiska kvalitetsgranskningens resultat beskrivs i rapporten *Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk*. I denna redovisning ges en kort resumé av de övergripande resultaten.

Behov att utveckla kvaliteten både i närundervisningen och i distansundervisningen

Det finns utvecklingsområden när det gäller individanpassning av undervisningen i flertalet av de granskade verksamheterna i den tematiska kvalitetsgranskningen som bedriver **närundervisning** inom komvux i sfi. Det handlar framför allt om att lärarna inte planerar och utformar undervisningen tillräckligt utifrån elevernas behov, förutsättningar och mål. Närundervisningen är dock ofta varierad sett till arbetssätt (till exempel genom både lärarledda genomgångar och moment med elevaktiva arbetssätt) och arbetsformer (till exempel genom både individuella uppgifter eller gemensamma diskussioner i hel- och smågrupper).

För de granskade verksamheterna som bedriver **distansundervisning** inom komvux i sfi visar den tematiska kvalitetsgranskningen att lärare i de flesta verksamheterna har svårt att variera arbetsformerna inom undervisningen på distans. Eleverna studerar oftast själva, och ges små möjligheter att utveckla sina muntliga och skriftliga färdigheter genom lärande tillsammans med andra elever. De uppgifter eleverna arbetar med kan vara varierade till innehåll och karaktär men upplägget bygger på att eleverna arbetar med materialet på egen hand. I undervisningen på distans i de granskade verksamheterna får eleverna överlag begränsade möjligheter att utveckla muntliga färdigheter. Även om eleverna ges möjlighet att prata svenska under enstaka handledningstillfällen eller språkkaféer, är Skolinspektionens bedömning att undervisningens kvalitet ofta är låg vad gäller elevernas möjligheter att utveckla muntliga färdigheter för att kommunicera i olika situationer och med olika mottagare. Lärarna individanpassar dock undervisningen mer i distansundervisningen genom till exempel regelbunden stöttning och handledning.

Undervisningen i de flesta verksamheterna ger eleverna möjligheter att utveckla olika språkliga förmågor kopplade till situationer i vardags-, sam-

hälls- och arbetsliv. I både när- och distansundervisningen ges dock eleverna inte tillräckliga möjligheter att kommunicera i situationer som rör studieliv. Av den tematiska kvalitetsgranskningen framgår att lärare ofta förlitar sig på att läromedel eller fasta planeringar med färdiga upplägg tar upp nödvändigt innehåll i undervisningen.

Uppföljning av tematisk kvalitetsgranskning av undervisningen inom komvux i sfi

Under hösten 2023 har Skolinspektionen följt upp besluten med utvecklingsområden i den tematiska kvalitetsgranskningen av undervisningen inom komvux i sfi.¹⁹ Kvaliteten på undervisningen skiljer sig åt mellan de olika huvudmännens verksamheter i den tematiska kvalitetsgranskningen. Hos några huvudmän fanns det inga utvecklingsområden, medan andra huvudmän fick utvecklingsområden inom en eller båda av den tematiska kvalitetsgranskningens frågeställningar. Skillnaderna i utvecklingsområdenas omfattning var också stora. Generellt sett har huvudmännen efter den tematiska kvalitetsgranskningen dock vidtagit åtgärder för att utveckla sina verksamheter i linje med de utvecklingsområden som Skolinspektionen har konstaterat.

Om uppföljningen

Skolinspektionen begärde i besluten för de granskade verksamheterna att respektive huvudman efter sex månader ska redovisa vilka förbättringsåtgärder som vidtagits i verksamheterna utifrån identifierade utvecklingsområden. I huvudmännens redovisning efter den tematiska kvalitetsgranskningen ska också resultatet av vidtagna åtgärder beskrivas.

Utifrån huvudmannens redovisning och eventuella kompletteringar har Skolinspektionen sedan gjort en bedömning av huvudmannens vidtagna åtgärder kopplade till utvecklingsområdet. Tre alternativa bedömningar av vidtagna åtgärder har använts i uppföljningsbesluten:

- ✓ att huvudmannen har vidtagit tillräckliga åtgärder för att höja kvaliteten inom området,
- ✓ att huvudmannen har planerade åtgärder, men inget konkret är genomfört och att de planerade åtgärderna ligger i linje med Skolinspektionens bedömning, eller
- ✓ att ytterligare kvalitetshöjande åtgärder behövs.

När huvudmannen inte bedömts ha vidtagit tillräckliga åtgärder eller ännu inte ha genomfört åtgärder har Skolinspektionen i beslut påpekat att vi förutsätter att huvudmannen tar ansvar för ett fortsatt utvecklingsarbete.

¹⁹ Skolinspektionen (2023). Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. dnr SI 2021:7631.

I det följande sammanfattas de åtgärder som huvudmännen vidtagit efter den tematiska kvalitetsgranskningen. Redovisningen omfattar de 24 verksamheter som, enligt besluten i den tematiska kvalitetsgranskningen, behövde utveckla undervisningen utifrån Skolinspektionens identifierade utvecklingsområden. Avsnittet är indelat efter den tematiska kvalitetsgranskningens två frågeställningar och grupperat i områden utifrån de utvecklingsområden som förekom i besluten.

Åtgärder för att undervisningen ska stimulera elevernas språkutveckling utifrån deras behov, förutsättningar och mål

Undervisningen behöver individanpassas ytterligare, inom framför allt närundervisningen, genom att planera och utforma den utifrån de enskilda eleverna

Efter den tematiska kvalitetsgranskningen har de flesta huvudmän vidtagit åtgärder inom detta område för att lärarna ytterligare ska kunna individanpassa undervisningen även om åtgärderna i alla verksamheter inte fått konkret avtryck i elevernas undervisning ännu. Det är vanligt att lärarna har diskuterat och utbytt erfarenheter om vad individanpassning är för att få en samsyn och större medvetenhet om vad individanpassning kan vara. För att kunna öka individanpassningen har flera verksamheter arbetat med att använda material från elevernas vardag, ta reda på vad eleverna vet och önskar veta mer om inom ett arbetsområde samt ge eleverna större möjligheter att välja vad de ska arbeta med utifrån exempelvis intresse. Eleverna har också getts möjlighet att arbeta vidare med ytterligare material, ofta digitalt. Det finns exempel på att "materialbanker" har tagits fram som ger läraren större möjlighet att välja bland olika material utifrån elevers olika behov. Återkommande är också att lärare samarbetar kring flera grupper för att kunna dela upp eleverna på olika sätt utifrån de behov som finns, exempelvis behov av att träna en viss språklig förmåga. Flera verksamheter har sett ett behov av att utveckla samarbete mellan lärare och specialpedagog eller speciallärare samt studie- och yrkesvägledare. Vidare har verksamheter sett ett behov av att ta fram nya it-system för att kunna dela information mellan olika funktioner och roller.

I merparten av verksamheterna har huvudmännen uppgivit att de efter den tematiska kvalitetsgranskningen sett ett behov av att fördjupa eller bearbeta den kartläggning som redan görs, även om det inte har varit en del som Skolinspektionen bedömt som ett utvecklingsområde i de aktuella verksamheterna. Bland annat har flera verksamheter sett ett behov av att ha fler eller mer frekventa samtal med elever för att tydliggöra deras behov.

Undervisningen behöver utgå från elevernas behov, förutsättningar och mål och i det arbetet är elevens individuella studieplan och kartläggning viktiga verktyg

När Skolinspektionen följer upp dessa utvecklingsområden har samtliga huvudmän vidtagit åtgärder kopplade till att utveckla arbetet med elevens individuella studieplan och kartläggning. Det finns dock till viss del behov av att ytterligare utveckla undervisningen utifrån dessa underlag. Verksamheterna har arbetat med att exempelvis förtydliga rutinerna för hur kartläggningen av elevers kunskaper ska gå till, se över hur kartläggningen har gjorts, säkerställa överlämningen av kunskapen om eleven till ansvarig lärare och se över hur kontinuerliga samtal mellan lärare och elev kan bidra till en större delaktighet för eleven i sitt lärande.

Undervisningen på distans behöver omfatta fler och varierade arbetsformer

Efter den tematiska kvalitetsgranskningen har de flesta huvudmän vidtagit åtgärder inom området för att ge eleverna en större variation av arbetsformer i distansundervisningen. I flera av dessa verksamheter behövde eleverna även ges ytterligare möjligheter att öva sin muntliga färdighet. Återkommande har därför varit att verksamheterna utvecklat arbetsformer genom att elever får interagera muntligt tillsammans. Flera verksamheter har sett över kurserna och materialet för att se vad de behöver kompletteras med för att öka variationen av arbetsformer. Gruppaktiviteter har lagts till, såsom fler träffar där elever kan få uppgifter i par eller helgrupp. Tekniska möjligheter för interaktion samt hur lärarnärvaron kan öka i skriftliga och muntliga forum där elever interagerar, har setts över. I ett par verksamheter kvarstår dock ett fortsatt utvecklingsbehov för att detta ska få effekt på elevernas undervisning. Vissa huvudmän har beskrivit att det har varit svårt att skapa aktiviteter som utvecklar kvaliteten och upplevs som meningsfulla av eleverna samtidigt som de inte ska påverka elevers frihet att välja när de studerar.

Åtgärder för att undervisningens innehåll ska stimulera elevernas allsidiga språkförmåga för kommunikation och deltagande i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv

Eleverna behöver få ytterligare möjligheter att träna på sina språkliga förmågor kopplat till situationer inom ett specifikt område, framför allt studieliv

När Skolinspektionen följer upp utvecklingsområdena inom detta område har de flesta huvudmän vidtagit åtgärder för att förbättra undervisningen. Verksamheter har tagit fram mer material kopplat till området studieliv el-

ler vardagsliv som eleverna inte fick öva sitt språk inom i tillräcklig utsträckning. Det material som tagits fram har innefattat olika sätt att träna sin språkliga förmåga, såsom via gruppsamtal, filmer, studiebesök, texter, diskussioner och skrivuppgifter. I de fall tillräckliga åtgärder ännu inte vidtagits har fokus legat på att kompetensutveckla personal och ta fram gemensamma arbetssätt, och inte på några konkreta åtgärder som gett avtryck i elevernas undervisning.

Eleverna behöver ges rika och varierade möjligheter att öva på en specifik språklig förmåga, framför allt muntlig färdighet inom distansundervisningen

När Skolinspektionen följer upp utvecklingsområdena inom detta område har alla huvudmän vidtagit åtgärder, även om alla åtgärder ännu inte är genomförda så att elevernas undervisning också förändrats. Samtliga verksamheter har tillfört tillfällen i utbildningen för att öka elevernas möjligheter att öva sin muntliga färdighet, såsom utökad lektionstid, språkcaféer, studiegrupper och diskussionsgrupper. I flera fall har detta inneburit att antalet lärarledda tillfällen i undervisningen har ökat. Vanligt förekommande är också att det finns ett tydligt uttalat syfte att använda hela eller delar av de lektionstillfällen som finns till att öva muntlig färdighet. Vissa verksamheter har infört flera nya och varierade tillfällen för att möta olika elevers behov medan andra verksamheter har tillfört något eller några nya tillfällen. Några verksamheter har tillfört nya digitala tillfällen medan andra har tillfört tillfällen på plats. Vissa verksamheter har sett ett behov av fler obligatoriska inslag för eleverna och andra av fler frivilliga inslag. I några verksamheter har uppgifter gjorts om för att eleverna ska ha bättre möjligheter att öva sin muntliga färdighet genom de uppgifter som finns i kursen. Återkommande är också att verksamheter har skapat möjligheter för elever att interagera med varandra mer oberoende av tid, såsom via olika former av digitala forum som eleverna kan använda tillsammans.

Eleverna behöver ges rika och varierade möjligheter att öva de olika språkförmågorna för att kunna kommunicera inom samtliga områden: vardags-, samhälls-, arbets- och studieliv och anpassa språket till olika syften, mottagare och situationer.

Några verksamheter har omfattande utvecklingsbehov för att eleverna ska få del av hela kursplanens innehåll. När Skolinspektionen följer upp utvecklingsområdena har alla huvudmän planerat för ett utvecklingsarbete inom området men Skolinspektionen bedömer i samtliga fall att det ännu inte genomförts konkreta åtgärder som har förändrat elevernas undervisning. En anledning är att det för undervisningen i samtliga verksamheter vidtagits mer omfattande åtgärder för att komma till rätta med utvecklingsområdet och att detta därför ännu inte hunnit få effekt på elevernas undervisning. Det finns exempel på att undervisningsmaterial ses över och byts ut

eller kompletteras för att bättre möta kursplanens innehåll och elevernas behov. Det finns också exempel på åtgärder för att ge eleverna ett kontinuerligt lärarstöd exempelvis genom att tillföra olika forum och handledning, kopplat till en variation av innehåll.

Hur har utvecklingsarbetet bedrivits?

Enligt huvudmännens redovisningar efter den tematiska kvalitetsgranskningen är det vanligt att Skolinspektionens beslut har diskuterats och analyserats i verksamheten i samband med en diskussion om nuläget och behovet av utveckling. I detta arbete är det vanligt förekommande att representanter från olika nivåer och funktioner varit med, såväl representanter från huvudmän som rektorer och lärare. Det förekommer också att andra funktioner som specialpedagoger, studie- och yrkesvägledare och förstelärare deltagit i arbetet. När utbildning lagts ut på entreprenad har möten mellan representanter för huvudman och anordnare ofta genomförts i samband med beslutet. I flera verksamheter har också elevutvärderingar och fördjupande samtal om undervisningen med elever använts som ett underlag i utvecklingsarbetet.

Ett kollegialt utbyte mellan lärare är vanligt i utvecklingsarbetet där pedagogiska diskussioner och ett utbyte av goda exempel återkommande funnits med. Detta har i vissa verksamheter kompletterats med kompetensutvecklingsinsatser.

Utifrån vad som framkommer i redovisningarna finns det indikationer på att den tematiska kvalitetsgranskningens resultat får effekt på en större del av verksamheten eller fler verksamheter än de som varit föremål för den tematiska kvalitetsgranskningen. Det förekommer att samtliga lärare som arbetar inom sfi-verksamheten har medverkat i utvecklingsarbetet även om bara vissa kurser och studievägar varit inkluderade i den tematiska kvalitetsgranskningen. Det finns också exempel på att huvudmän, utifrån vad som framkommit i den tematiska kvalitetsgranskningen, förändrar vad som följs upp i det systematiska kvalitetsarbetet i flera verksamheter och utvecklar upphandlings- och avtalsunderlag vid utbildning på entreprenad.

Indikationer på ett verksamt utvecklingsarbete efter den tematiska kvalitetsgranskningen

För en stor andel av utvecklingsområdena (27 av totalt 39 utvecklingsområden) bedömer Skolinspektionen att de åtgärder som huvudmannen har vidtagit är tillräckliga för att kunna komma till rätta med de utvecklingsbehov som vi konstaterat. Det förekommer i vissa fall (9 av totalt 39 utvecklingsområden) att huvudmännen i den tematiska kvalitetsgranskningen har planerade åtgärder som ligger i linje med Skolinspektionens bedömning men att inget konkret ännu är genomfört. Eftersom utvecklingsområdena

skiljer sig åt i omfattning och är av olika karaktär finns det utvecklingsområden som kräver mindre åtgärder medan andra utvecklingsområden handlar om större insatser för att förändra hur undervisningen bedrivs. Det är endast vid totalt tre utvecklingsområden, varav två finns i samma verksamhet, som Skolinspektionen bedömt att ytterligare kvalitetshöjande åtgärder behövs, och då vi kunnat förvänta oss att fler eller andra åtgärder hade vidtagits.

Uppföljningen efter den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023 indikerar att den tematiska kvalitetsgranskningen har gett effekt för de granskade kurserna. Dessutom indikerar uppföljningen att den tematiska kvalitetsgranskningen också gett effekter utanför de granskade kurserna (kurs C och D inom studieväg 2 och 3), då hela komvux i sfi-verksamheten i flera fall ingått i de insatser som gjorts efter den tematiska kvalitetsgranskningen. Det framkommer att verksamheterna har haft ett brett utvecklingsarbete med representanter från olika nivåer och funktioner involverade. I arbetet deltog representanter från huvudmän, rektorer, lärare, specialpedagoger, studie- och yrkesvägledare samt förstelärare. Att utvecklingsarbetet bärs av olika nivåer och funktioner kan ge förutsättningar för att det får effekt över tid och uthålligt ger eleverna en undervisning av högre kvalitet. Det är också rimligt att tro att det finns andra verksamheter inom komvux i sfi som har liknande utvecklingsbehov som de som framkom i Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskning, och att dessa verksamheter behöver utveckla sin undervisning på liknande sätt för att ge eleverna bättre möjligheter att utveckla sina språkkunskaper.

Det finns huvudmän som ännu inte vidtagit tillräckliga åtgärder. Skolinspektionens uppföljning visar på att det i vissa av verksamheterna som ingick i den tematiska kvalitetsgranskningen finns ett fortsatt behov av att fokusera på de utvecklingsbehov som definierades. Uppföljningen visar att det finns en variation av hur omfattande åtgärder som huvudmännen har vidtagit efter den tematiska kvalitetsgranskningen. Skolinspektionen kan konstatera att omfattningen på de åtgärder som har vidtagits efter den tematiska kvalitetsgranskningen inte alltid är kopplat till hur stort utvecklingsområdet varit.

Skolinspektionens erfarenheter av kombinationsutbildningar mellan yrkesutbildning och sfi

Kombinationsutbildningar inom komvux är utbildningar där kurser i sfi eller svenska som andraspråk kombineras med en yrkesutbildning på gymnasial nivå. Syftet med kombinationsutbildningar är att förkorta nyanländas väg till arbete genom att eleverna utvecklar språkliga färdigheter och läser en yrkesutbildning samtidigt. De kombinerade utbildningarna ger möjligheter att utveckla språket i ett meningsfullt och praktiskt sammanhang, vilket kan öka elevernas motivation.²⁰ Kommunerna kan organisera arbetet med sina kombinationsutbildningar på olika sätt enligt vad de finner lämpligt. Det finns därför en risk för varierande kvalitet.

Sedan 2021 fördelar Skolverket statsbidrag till kombinationsutbildningar inom regionalt yrkesvux. Yrkesvuxutredningens uppdrag omfattar att analysera om statsbidraget för regionalt yrkesvux är ändamålsenligt, och i den analysen inkludera de olika delarna av regionalt yrkesvux, såsom bland annat kombinationsutbildningar.²¹ Regeringen har föreslagit fortsatta satsningar på regionalt yrkesvux inom komvux så att utrikes födda ska kunna få en sammanhållen språk- och yrkesutbildning. Just kombinationsutbildningar är en del av regionalt yrkesvux inom komvux.²²

Avbruten tematisk kvalitetsgranskning av kombinationsutbildning inom komvux mellan yrkeskurs och sfi

Inom ramen för regeringsuppdraget förberedde Skolinspektionen under andra halvåret 2022 ytterligare en tematisk kvalitetsgranskning av med anknytning till komvux i sfi. Avsikten var att genomföra en tematisk kvalitetsgranskning med syftet att granska kvaliteten i undervisningen på kombinationsutbildningar inom komvux, där studier i sfi kombineras med studier på yrkeskurser/yrkesutbildning på gymnasial nivå.

I det inledande planeringsarbetet inför den tematiska kvalitetsgranskningen fördes en dialog med bland annat Skolverket för att identifiera vilken kombinationsutbildning som var lämpligast att granska i förhållande till storlek (antal elever) och förekomst. Urvalet skulle bestå av kommuner

²⁰ Statens offentliga utredningar (2020). Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk. Betänkande av KLIVA-utredningen, SOU 2020:66, s. 114 f.

²¹ Yrkesvuxutredningen, kommittédirektiv. *Långsiktig och behovsanpassad yrkesutbildning för vuxna*. Dir 2022:84. Slutredovisning den 15 februari 2024.

²² Proposition 2023/24:1, Utgiftsområde 16, s. 102.

som under 2022 beviljats statsbidrag för kombinationsutbildningar från Skolverket. Valet föll på kurserna C och D inom komvux i sfi som kombinerades med kursen omvårdnad 1, 100 poäng. Kurserna C och D valdes eftersom dessa kurser utöver vardagsliv ska ge eleverna möjlighet att utveckla sin svenska inom situationer i samhälls-, studie- och arbetsliv. Kursen omvårdnad 1 valdes på grund av att vård och omsorg var den överlägset vanligaste inriktningen inom kombinationsutbildningar och att kursen ingick i yrkespaketet Undersköterska och Vårdbiträde.

I september 2022 initierade Skolinspektionen den tematiska kvalitetsgranskningen av kvaliteten i kombinationsutbildningen med sfi (kurs C eller D) i kombination med kursen omvårdnad 1, 100 poäng.²³

Arbetet inleddes med att identifiera huvudmän som skulle kunna omfattas av den tematiska kvalitetsgranskningen. De 47 huvudmän som beviljats statsbidrag för att bedriva *yrkesvux kombination* ombads besvara frågor om huruvida de gav kombinationsutbildningen med kurser inom komvux i sfi (C eller D) och kursen omvårdnad 1, 100 poäng och hur utbildningen i sådana fall var organiserad. Av dessa 47 var det enbart 12 som angav att de gav just denna kombination. Några av de 12 huvudmännen angav också att det var mycket få elever som deltog i den aktuella kombinationsutbildningen.

Det visade sig att ett flertal kommuner beslutat att inte längre erbjuda kombinationsutbildningen med kurser inom komvux i sfi (C eller D) i kombination med kursen omvårdnad 1, 100 poäng. Med stöd från Skolverket gjorde Skolinspektionen flera försök att identifiera andra kommuner som gav just denna kombinationsutbildning. Som orsak till att huvudmännen inte gav den aktuella kombinationsutbildningen angav ett antal kommuner att eleverna som läste kurserna sfi (C eller D) inte hade tillräcklig språklig förmåga för att klara av kursen omvårdnad 1, 100 poäng. Flera kommuner hade i stället börjat erbjuda kursen omvårdnad 1, 100 poäng i kombination med kurser inom svenska som andraspråk. Svårigheterna att identifiera tillräckligt många granskningsobjekt gjorde att Skolinspektionen valde att inte genomföra den tematiska kvalitetsgranskningen.

I januari 2023 beskrev Skolverket i regeringsuppdraget *Information om och stöd i genomförandet av kombinationsutbildningar inom komvux* de senaste årens förändringar och anpassningar i strukturen av vård och omsorgsutbildningar för att skapa en nationellt sammanhållen grundutbildning med beslutade kompetenskrav. Dessa förändringar har enligt Skolverket medfört att elever som behöver läsa komvux i sfi inte hinner uppnå den språk-

²³ Skolinspektionen (2022). Beslut om att inleda en tematisk kvalitetsgranskning av kvalitet i kombinationsutbildningar inom komvux – sfi i kombination med vård- och omsorgsutbildning. dnr 2022:3955.

liga nivå som krävs för yrkesinriktningen. Skolverket menar att flera huvudmän därför har frångått kombinationsutbildningar inom vård och omsorg på sfi-nivå. I stället erbjuder huvudmännen dessa i kombination med svenska som andraspråk på grundläggande nivå. Skolverket beskriver att det under senare år ställts allt högre språkliga krav på elever som läser kombinationsutbildningar generellt. Det har lett till att huvudmännen anordnar fler kombinationsutbildningar mellan yrkeskurser och kurser i svenska som andraspråk. Andelen elever som läst en yrkesutbildning i kombination med sfi inom komvux har minskat sedan 2017.²⁴

Vikten av information i skolenhetsregistret för urval inför inspektion av komvux på verksamhetsnivå

Inför Skolinspektionens inspektionsinsatser inom komvux över lag krävs för närvarande ett återkommande och omfattande urvalsarbete. Det handlar till exempel om att information måste begäras in från varje huvudman för att identifiera vilka huvudmän och verksamheter som vid tiden för inspektionen erbjuder vissa kurser eller utbildningar inom komvux. Detta eftersom det inte finns samlad information att tillgå på annat sätt.

Skolinspektionen har därför under hösten 2023 tillstyrkt Skolverkets förslag att uppgifter om enskilda utbildningsanordnare som utför utbildningar inom kommunal vuxenutbildning på entreprenad läggs in i skolenhetsregistret. Inför inspektioner är det av betydande vikt att ett skolenhetsregister för vuxenutbildningen uppfyller de behov myndigheten har. För att säkerställa detta är det viktigt att Skolinspektionen involveras i Skolverkets arbete med att utveckla skolenhetsregistret. Om Skolenhetsregistret inte uppfyller Skolinspektionens behov av information påverkas våra möjligheter att genomföra urval. Bland annat är uppgifter om organisationsnummer viktiga för Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskning av den kommunala vuxenutbildningen på skolnivå.²⁵ Vidare påverkar exempelvis information om en skolbyggnads adress förutsättningarna att identifiera vilka huvudmän och enskilda utbildningsanordnare som bedriver utbildning vid en viss skolbyggnad.

²⁴ Skolverket (2023). *Information om och stöd i genomförandet av kombinationsutbildningar inom komvux*. redovisning av regeringsuppdrag, dnr 2021:2069, s. 16–17, 36.

²⁵ Skolinspektionen (2023). *Yttrande över Hemställan om utökning av uppgifter skolenhetsregistret*. 2023-10-12, dnr SI 2023:6322.

Avslutande kommentarer

Skolinspektionen vill, bland annat med utgångspunkt i den tematiska kvalitetsgranskning som har gjorts, och uppföljningen av den, peka på några viktiga områden för att utbildningen inom komvux i sfi ska hålla kvalitet oavsett var i landet den bedrivs.

Utmanande förutsättningar för genomförandet av undervisningen inom komvux i sfi

Eleverna inom komvux i sfi kommer från olika förhållanden, är i olika åldrar och kan ha helt skilda studiebakgrunder. Över tid förändras också dessa faktorer, vilket skapar utmanande förutsättningar inom komvux i sfi. Exempelvis ska personer utan tidigare studiebakgrund och personer med lång tidigare studiebakgrund kunna studera inom komvux i sfi. Det ställer stora krav på utbildningens och undervisningens flexibilitet och individanpassning. Utbildningen organiseras i olika studieförmer, på dag- och kvällstid, med kontinuerliga starter av utbildningen, samt även med olika utformningar av kursernas innehåll och arbetsätt, allt utifrån vilka elever som har behov av utbildningen. På samma gång finns starka samhälleliga intressen av att eleverna ska klara studierna så snabbt som möjligt så att de kan gå vidare till studier eller arbeta och försörja sig själva.²⁶ Kvalitetshöjningar inom komvux i sfi skulle gynna både eleverna och samhället i stort.

Utmaningarna ställer stora krav på kompetens hos lärare för hög kvalitet i alla verksamheter

Skolinspektionen vill lyfta vikten av att lärare får tillräcklig utbildning och kompetensutveckling för att kunna möta utmanande förutsättningar med en heterogen och föränderlig målgrupp och ge en undervisning av hög kvalitet.²⁷ Endast drygt 53 procent av de tjänstgörande lärarna hade 2022/23 lärarlegitimation med behörighet att undervisa inom komvux i sfi.²⁸ Till det hör att behörighetskraven för att få undervisa inom komvux i sfi är låga samtidigt som det behövs god kompetens för att undervisa inom komvux i sfi. KLIVA-utredningen har tidigare föreslagit att det bland annat behöver utformas en plan för hur högre behörighetskrav ska införas för sfi. Utredningen betonar att lärares kompetens är avgörande för verksamhetens

²⁶ Se SOU 2018:71. En andra och en annan chans – ett komvux i tiden. s. 104.

²⁷ Skolinspektionen (2023). Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. dnr SI 2021:7631, s. 37–38.

²⁸ Skolverket. Kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare – Personal – Riksnivå. Tabell 5 Anställda med lärarlegitimation 2022/23.

flexibilitet och beredskap att hantera förändrade utbildningsförutsättningar och därmed för en kvalitativ och likvärdig verksamhet.²⁹

I tidigare tematiska kvalitetsgranskningar och i Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskning Lärares kompetensutveckling. Skolor och huvudmäns strategiska arbete med kompetensutveckling inom gymnasieskola och kommunal vuxenutbildning från 2022 framkom att kompetensutvecklingen för vuxenutbildningen hamnar i skymundan i de granskade huvudmännens arbete. Till exempel anger fler gymnasierectorer i den tematiska kvalitetsgranskningen att de får ett aktivt stöd från huvudmannen i arbetet med kompetensutveckling jämfört med rektorerna inom komvux. Flera rektorerna inom komvux i den tematiska kvalitetsgranskningen saknar också nätverk eller samarbeten med universitet, som riktas mot just vuxenutbildningen, och som kan nyttjas i arbetet med kompetensutvecklingen. Samtidigt är behovet av kompetensutveckling hos lärare inom komvux generellt sett stort och huvudmännens och rektorernas strategiska arbete är därför extra angeläget.³⁰ Föränderliga och utmanande förutsättningar inom komvux i sfi ställer krav på kunniga lärare som kan upprätthålla och utveckla undervisningens kvalitet i stort. Behoven av att utveckla undervisningen i studieformen distansundervisning behöver också särskilt mötas med stöd och kompetensutveckling kring distansundervisningens specifika utmaningar.³¹ Skolinspektionens erfarenheter lyfter behovet av att nationellt pröva möjligheterna att stärka kraven på lärarnas utbildning och förstärkt kompetensutveckling.

Utvecklingsbehov och brister över åren inom komvux i sfi – eftersatt utvecklingsarbete hos huvudmän och rektorerna

Utifrån författningskraven ska verksamheterna inom komvux i sfi förhålla sig till och balansera utmaningar kopplade till arbetsmarknadens behov, politiska intressen och lokala politiska mål. Över lång tid har utredningar och inspektioner återkommande uppmärksammat olika kvalitetsbrister inom komvux i sfi. Reformerna har föreslagits och genomförts för att stärka

²⁹ Statens offentliga utredningar (2020). Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk. Betänkande av KLIVA-utredningen, SOU 2020:66, s. 440, 445.

³⁰ Skolinspektionen (2022). Lärares kompetensutveckling. Skolor och huvudmäns strategiska arbete med kompetensutveckling inom gymnasieskola och kommunal vuxenutbildning, dnr SI 2020:5655, s. 25 och 32. Se även Skolinspektionen (2019). Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå – Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning, dnr 400-2017-10217, s. 25, 31 och 39.

³¹ Skolinspektionen (2019). Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå – Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning, dnr 400-2017-10217, s. 36–37.

kvaliteten i utbildningen.³² För att öka effektiviteten, flexibiliteten och individanpassningen blev sfi till exempel en del av komvux 2016.³³ När Skolinspektionen under 2023 åter genomförde en tematisk kvalitetsgranskning av komvux i sfi är bedömningen dock att kvaliteten i många av verksamheterna i granskningen fortsatt behöver utvecklas. Vi kan återigen konstatera att det finns verksamheter som håller låg kvalitet. Huvudmän och rektorer behöver engagera sig i ett arbete för att förena de författningensliga kraven med elevgruppens heterogenitet. Vi har bedömt att det finns omfattande utvecklingsområden i undervisningen inom komvux i sfi hos vissa huvudmän i den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023. Samtidigt finns det hos andra huvudmän exempel på att undervisningen inom komvux i sfi håller god kvalitet.³⁴ Konsekvensen av att det i vissa fall förekommer låg kvalitet i undervisningen är att elever inte får likvärdiga möjligheter att tillägna sig det svenska språket.

Skolinspektionen har över tid återkommande uppmärksammat att komvux tenderar att vara en skolform som hamnar i skymundan i huvudmännens ledning och uppföljning.³⁵ Huvudmännen och rektorerna ger verksamheterna olika förutsättningar vilket får konsekvenser för den undervisning som bedrivs. Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskning från 2023 har inte närmare noterat kopplingar till förutsättningar som verksamhetens storlek eller verksamhetsform (i egen regi eller genom entreprenad) som förklarande faktorer till att verksamheter uppvisar så olika kvalitet. I verksamheter som i den tematiska kvalitetsgranskningen bedömdes ha flera och mer omfattande utvecklingsområden var det vanligt att rektorn uppger att rektorn inte leder, följer upp och utvärderar undervisningen inom komvux i sfi.

Huvudmännen behöver förse rektorerna med tillräckliga förutsättningar att i högre grad verka som pedagogiska ledare för komvux i sfi. Rektorerna behöver lyfta utvecklingsarbetet av undervisningens kvalitet, eftersom det annars finns en risk att det vilar på varje enskild lärare.³⁶ Även i andra inspek-

³² Se bland annat Statens offentliga utredningar (2018). En andra och en annan chans – ett komvux i tiden. SOU 2018:71 och Statens offentliga utredningar (2020). Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk. Betänkande av KLIVA-utredningen, SOU 2020:66.

³³ Se vidare SOU 2013:76. Svenska för invandrare – valfrihet, flexibilitet och individanpassning. s. 23-24.

³⁴ Skolinspektionen (2023). Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. dnr SI 2021:7631.

³⁵ Se till exempel: Skolinspektionen (2019). Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå – Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning. dnr 400-2017-10217. Skolinspektionen (2019). Yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning på entreprenad: Huvudmännens uppföljning av kvalitet. dnr 2018:6993.

Skolinspektionen (2022). Lärares kompetensutveckling. Skolor och huvudmäns strategiska arbete med kompetensutveckling inom gymnasieskola och kommunal vuxenutbildning. dnr SI 2020:5655, s. 32.

³⁶ Skolinspektionen (2023). Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. dnr SI 2021:7631, 2023-05-25, s. 29–30, 37.

tionsinsatser har Skolinspektionen noterat att huvudmännens och rektorernas engagemang och ledarskap är viktiga faktorer för en verksamhet av hög kvalitet inom komvux.³⁷ På samma sätt som för andra skolformer ska huvudmännen även inom komvux i ett systematiskt kvalitetsarbete planera och följa upp utbildningen, analysera orsakerna till uppföljningens resultat och utifrån analysen genomföra insatser i syfte att utveckla utbildningen.³⁸ Skolinspektionen har dock i flera inspektioner konstaterat att huvudmännens uppföljning och kontroll inte är tillräckligt anpassad för att styra och säkerställa kvaliteten i utbildningen inom komvux.³⁹ Skolinspektionens inspektionsinsatser kan fortsatt bidra till att belysa viktiga områden för utveckling av utbildningen inom komvux i sfi.

I arbetet på nationell nivå för en ökad likvärdighet för elevernas möjligheter att lära sig språket är tydliga författningar och myndigheternas vägledning andra viktiga faktorer.

Skolinspektionen ser att en ökad tydlighet genom Skolverkets kommande revideringar i kursplanen för komvux i sfi kan skapa grund för ett mer likvärdigt genomförande mellan verksamheterna. I arbetet för en ökad likvärdighet är myndigheternas stöd för huvudmännens ansvarstagande och kvalitetsarbete inom komvux en faktor som också kan driva på utvecklingen. Stödet behöver anpassas till huvudmännens olika behov sett till att det, som uppmärksammats i den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023, finns betydande skillnader i kvalitet i undervisningen hos olika huvudmän. Eftersom det finns skillnader i kvalitet i undervisningen mellan olika huvudmännens verksamheter och vissa verksamheter bedöms ha en undervisning av god kvalitet bör det också finnas goda erfarenheter att ta till vara och sprida mellan verksamheter inom komvux i sfi.

Huvudmännen och rektorerna behöver leda och skapa tid för undervisningsutveckling anpassad till respektive studieform

Utbildningen inom komvux i sfi organiseras i olika studieformer. De olika studieformerna kan på olika sätt möta elevernas olika behov och ge möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen. Distansundervisningen ger också

³⁷ Skolinspektionen (2018). Yttrande över En andra och en annan chans – ett komvux i tiden. (SOU 2018:71). dnr 2018:7743.

³⁸ 4 kap. 3 § skollagen.

³⁹ Se till exempel Skolinspektionen (2018). Undervisning i svenska för invandrare. dnr 400-2016:6995. Skolinspektionen (2019). Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå – Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning. dnr 400-2017-10217. Skolinspektionen (2019). Yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning på entreprenad: Huvudmännens uppföljning av kvalitet. dnr 2018:6993. Skolinspektionen (2020). Årsrapport 2019 – Skillnader i skolors arbetssätt och huvudmäns ansvarstagande. dnr 2020:2478, s. 46.

en möjlighet till flexibilitet för elever som har behov av att till exempel kombinera utbildning med arbete eller föräldraledighet.

Den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023 av undervisningen inom komvux i sfi visar på olika utvecklingsbehov i studieformerna när- respektive distansundervisning. Med det skulle även kunna finnas andra utvecklingsbehov om exempelvis kurser på andra studievägar eller undervisning på kvällskurser ingått i den tematiska kvalitetsgranskningen. Huvudmännens och rektorernas utvecklingsarbete behöver därmed vara följsamt mot de olika konstaterade utvecklingsbehoven, en och samma åtgärd kanske inte ger ökad kvalitet i alla studieformer.

Det finns en risk att kunskap om eleverna inte omsätts till en individanpassad undervisning inom närundervisningen

Lärares uppdrag om individanpassning i undervisningen kan beskrivas i tre huvudsakliga steg: kartläggning, planering och genomförande utifrån elevernas behov, förutsättningar och mål. I den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023 konstaterar Skolinspektionen att det första steget (kartläggning av elevernas behov, förutsättningar och mål) i de flesta fall fungerar tillräckligt väl. Även det sista steget som handlar om att göra en individanpassning i genomförandet av undervisningen fungerade väl. Men i flera verksamheter behöver kunskapen om eleven också användas ytterligare när läraren planerar och utformar närundervisningen. I den tematiska kvalitetsgranskningen från 2018 såg vi bland annat att elever i stort mötte samma lektionsupplägg och fick samma arbetsuppgifter. Undervisningen var för vissa elever inte tillräckligt utmanande, på för låg nivå eller så uppfattade elever inte innehållet som relevant. Undervisningen inom komvux i sfi behöver fungera väl för alla elever, också de elever som kommit långt i sin språkutveckling.⁴⁰

I uppföljningen av den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023 kan Skolinspektionen konstatera att merparten av de verksamheter som fått ett utvecklingsområde som fokuserat på att planera och utforma undervisningen ändå sett ett behov av att också fördjupa eller bearbeta den kartläggning av elevernas behov, förutsättningar och mål som redan görs. Skolinspektionen konstaterade dock i den tematiska kvalitetsgranskningen att i stort sett alla verksamheter redan hade god kännedom om elevernas behov, förutsättningar och mål.⁴¹ Att verksamheterna finner behov av att ytterligare utveckla kartlägningssteget kan vara motiverat av faktorer som inte ingått i Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskning. Men det finns en risk att verksamheternas fokus på att fördjupa ta reda på vad eleverna behöver,

⁴⁰ Skolinspektionen (2018). *Undervisning i svenska för invandrare*. dnr 400–2016:6995.

⁴¹ Skolinspektionen (2023). *Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk*. dnr SI 2021:7631, s. 17.

gör att de följande stegen (planering och genomförande av undervisningen utifrån de enskilda elevernas behov, förutsättningar och mål) inte uppmärksammas tillräckligt i utvecklingsarbetet. I varje verksamhet är det därför viktigt att specifikt definiera vad det är inom individanpassningen som inte fungerar för att på så sätt fokusera utvecklingsarbetet till de största utvecklingsbehoven.

Det är viktigt att huvudmännen och rektorerna ser till att kunskapen om eleverna faktiskt omsätts i planeringen och genomförandet av undervisningen och att lärarna ges stöd och har möjlighet att utveckla arbetssätt för hur individanpassningen kan gå till i praktiken. Många lärare menar att de inte har tillräckligt med tid för att planera och individanpassa undervisningen, samtidigt som rektorerna i flera fall uppger att de inte leder något arbete vad gäller individanpassning i undervisningen. Lärarna kan inte lämnas ensamma med ansvaret för undervisningsutvecklingen, här behövs rektors ledarskap och förutsättningar i form av tid och möjligheter till samverkan.

Distansutbildningens särskilda förutsättningar och möjligheter behöver vara i fokus för att ytterligare öka kvaliteten

Den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023 visar särskilda utmaningar med distansundervisningen inom komvux i sfi. Det handlar om att ge eleverna möjlighet till fler och varierade arbetsformer samt att ge eleverna möjlighet att utveckla sina muntliga färdigheter. De behöver få samarbeta med andra elever på ett sätt som stimulerar lärande. Samtidigt visade den tematiska kvalitetsgranskningen att individanpassningen av undervisningen ofta fungerade väl inom distansundervisningen.

I Skolinspektionens distansinspektion under covid-19-pandemin beskrev rektorerna att lärarnas möjlighet att stödja eleverna försämrades i ganska eller mycket stor utsträckning när undervisningen genomfördes på distans. Det handlade om graden av återkoppling mellan lärare och elever, den sociala kontexten och möjlighet till kamratrespons. Att bedriva utbildning på distans kräver en pedagogik anpassad efter studieformen distans med ett strukturerat genomförande understött av modern digital teknik.⁴²

I utvecklingen av distansundervisningen behöver utgångspunkten vara de förutsättningar och möjligheter som finns för denna studieform, vilka skiljer sig från närundervisningen. Eleverna behöver få lärarstöd även i di-

⁴² Skolinspektionen (2021). Fjärr- och distansundervisning vid kommunal vuxenutbildning. Iakttagelser baserade på intervjuer med rektorer och elever från 54 verksamheter under covid-19-pandemin. dnr 2020:9019.

stansundervisningen, och det är viktigt att överväga hur detta behöver utformas utifrån de olika tillfällen, arbetsformer och arbetssätt som inkluderas i undervisningen.

Uppföljningen visar att merparten av huvudmännen i den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023 har vidtagit åtgärder som kan ge eleverna en distansundervisning av högre kvalitet. Det handlar om flera tillfällen och olika arbetsformer för muntlig kommunikation med lärare och andra elever. Även här finns dock skillnader mellan verksamheter när det gäller utformningen, innehållet och omfattningen av de nya tillfällena som tillförts utbildningen. Likvärdigheten i den undervisning som eleverna ges, avseende vilket lärarstöd eleverna får, behöver uppmärksammas.⁴³ I den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023 finns verksamheter som bedriver distansundervisningen inom komvux i sfi i huvudsak som självstudier med mycket lite lärarstöd. Det finns skäl att överväga ett förtydligande av det lärarstöd eleverna ska ges för att säkerställa att eleverna ges ett mer likvärdigt stöd, oavsett huvudman. Ett sådant klargörande skulle också tydliggöra förutsättningarna för Skolinspektionens inspektionsinsatser och möjliggöra skarpare beslut i det fall verksamheter inte ger elever ett adekvat lärarstöd.

Huvudmännen och rektorerna behöver prioritera utvecklingsarbetet för distansundervisningen. Det handlar om frågor om hur undervisningen kan organiseras, vilka verktyg som kan användas, hur lärarstödet kan utformas, hur innehållet i utbildningen enligt kursplanen kan säkerställas samt hur variation i undervisningen och tillfällen till lärande tillsammans med andra elever kan skapas. Den tematiska kvalitetsgranskningen från 2023 visar att verksamheter med studieformen distansundervisning där flera lärare samarbetar med varandra har färre utvecklingsområden. Bristen på samverkansmöjligheter framträder därmed som en möjlig förklaring till de utvecklingsbehov som Skolinspektionen identifierat. Samtidigt är det i många verksamheter en ensam lärare som ansvarar för distansundervisningen. Ansvar för utvecklingsarbetet bör inte lämnas till ensamma lärare som bedriver distansundervisning. Huvudmännen och rektorerna behöver ta ledningen i att utforska, hämta in erfarenheter kring och kontinuerligt utvärdera olika metoder för att distansundervisning ska utgå från de enskilda elevernas behov och bli mer kvalitativ i alla verksamheter.

Revideringar av kursplanen inom komvux i sfi behövs för att bidra till ökad tydlighet

Skolinspektionen ser positivt på Skolverkets beslutade arbete med att revidera kursplanen inom komvux i sfi. Skolverket anger att styrdokumentet

⁴³ Skolinspektionen har i tidigare yttrande tillstyrkt en reglering av distansundervisning för komvux i sfi. Se även Skolinspektionen (2021). *Remissyttrande över betänkandet Samverkande krafter (SOU 2020:66)*. dnr 2020:9203.

genom revideringen i ökad grad ska göras relevanta, begripliga och kända i relation till målen i skollagen och läroplanen. Formuleringarna i kursplanerna ska därför anpassas till målgrupperna. Balansen mellan likvärdighet, flexibilitet och individanpassning ska samtidigt säkerställas i arbetet. Skolverket ska bland annat analysera om kursplanen inom komvux i sfi bör ha samma struktur som övriga kursplaner.⁴⁴

Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskning från 2023 visar att lärarna inte ger eleverna tillräckliga möjligheter att träna på och utveckla sitt språk i olika situationer kopplat till kursplanens alla områden, framför allt kopplat till området studieliv. Lärarna beskriver i flera fall området studieliv enbart som ett vägledande uppdrag och att det är en uppgift för studie- och yrkesvägledare. Det finns vidare en osäkerhet hos lärare om vad som avses med begreppet "studieliv" i kursplanen för komvux i sfi, och vilka situationer och sammanhang inom studieliv som kan vara relevanta att öva sin språkliga förmåga i. Denna osäkerhet kan vara en orsak till att lärare inte tillräckligt tar upp detta i undervisningen och i stället fokuserar på kursplanens andra områden. En tydligt formulerad kursplan skapar en bas för en undervisning inom komvux i sfi som omfattar hela kursplanens innehåll och som samtidigt kan anpassas till elevers olika behov och förutsättningar.

Skolinspektionen har tidigare generellt framhållit vikten av konkretion i styrdokumentet för en tydlig och stödjande tillsyn och kvalitetsgranskning. För att tillsynen ska kunna kontrollera att eleverna får en fullgod och likvärdig utbildning som följer och omfattar aktuella styrdokument är det viktigt att kraven anges så konkret som möjligt.⁴⁵ En otydlig reglering som inte kan användas i tillsynen riskerar att försämra utbildningen och likvärdigheten för eleverna och kan innebära att Skolinspektionen inte kan ingripa med sina skarpa verktyg i situationer då huvudmän inte ger eleverna det innehåll som stadgas i kurs- och ämnesplanerna.⁴⁶ Avslutningsvis är det också viktigt för Skolinspektionens fortsatta inspektion att ett skolenhetsregister för vuxenutbildningen uppfyller myndighetens behov. Detta så att Skolinspektionen i framtiden ska kunna genomföra mindre tids- och resurskrävande urval av verksamheter i vuxenutbildningen inför inspektioner.⁴⁷

⁴⁴ Skolverkets webbplats. *Skolverket reviderar innehållet i tre skolformsdelar inom komvux*. Tillgängligt via < [Skolverket reviderar innehållet i tre skolformsdelar inom komvux - Skolverket](#) >

⁴⁵ Jämför HFD 2020 ref. 28. Se även Skolinspektionen (2018). *Yttrande över En andra och en annan chans – ett komvux i tiden (SOU 2018:71)*. dnr 2018:7743.

⁴⁶ Skolinspektionen (2023). *Yttrande över remiss avseende förslag till föreskrifter med anledning av införandet av ämnesbetyg i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och inom kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå och som särskild utbildning på gymnasial nivå*. Remissyttrande, dnr 2023:740. 2023-03-21.

⁴⁷ Skolinspektionen (2023). *Yttrande över Hemställan om utökning av uppgifter skolenhetsregistret*. 2023-10-12, dnr SI 2023:6322.

Bilaga

Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. dnr SI 2021:7631

Undervisning inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare

Att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk

Innehåll

Förord	4
Sammanfattning	5
Viktigaste iakttagelserna	5
Inledning	8
Därför har vi granskat komvux i sfi	9
Svårigheter att individanpassa undervisningen.....	9
Särskilda utmaningar med distansundervisning.....	11
Syfte och frågeställningar	13
Granskningens metod och genomförande.....	13
Begreppsförklaring.....	14
Det här visar granskningen	15
Eleverna ges olikvärdiga möjligheter att lära sig svenska.....	15
Hur undervisningen stimulerar språkutvecklingen.....	16
Hög kännedom om elevernas behov, förutsättningar och mål.....	17
Lärarna kan individanpassa mer i närundervisningen	18
Distansundervisningen individanpassas mer men är inte tillräckligt varierad.....	21
Modersmålet används sällan som resurs	23
Hur undervisningens innehåll utvecklar elevernas språkförmåga.....	24
Lärarna prioriterar både innehåll och vilka språkliga förmågor som tränas i undervisningen.....	25
Vanligt att situationer hämtade från elevernas liv inte används i undervisningen.....	25
Undervisning med anknytning till studieliv tolkas ibland som ett vägledande uppdrag.....	26
Litet fokus på muntlig språkförmåga på distans.....	27
Begränsat med reflektion om jämställdhet.....	28
Andra iakttagelser	29
Lärarnas förutsättningar påverkar undervisningens kvalitet.....	29
Avslutande diskussion	30
Lärarna behöver ytterligare utgå från elevernas behov, förutsättningar och mål i undervisningen.....	31
Undervisningens innehåll behöver utgå från elevernas liv och verklighet	31
Lärarna behöver stöd i hur de ska tolka begreppet studieliv	32
Studier på distans har potential, men behöver utvecklas	33
Lärare behöver bättre förutsättningar för att kunna utveckla undervisningen..	35

Rektorn och huvudman behöver ge förutsättningar.....	36
Ett komplext uppdrag kräver kompetens.....	36
Avslutande ord	37
Referenser	38
Bilaga 1 – Skolinspektionens kvalitetskriterier	40
Bilaga 2 - Metod och urval	41
Bilaga 3 – Granskade huvudmän och verksamheter	44
Bilaga 4 – Skolinspektionens referenspersoner.....	45

Tematisk kvalitetsgranskning 2023

Darienummer: SI-2021:7631

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med Skolinspektionens övergripande rapporter är att presentera en nulägesbild av kvaliteten inom ett avgränsat område. Granskningarna gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Rapporterna innehåller även beskrivningar av väl fungerande inslag och framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade verksamheterna och huvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet avser rapporten vara användbar även för verksamheter som inte har granskats. Viktigt att känna till är att när Skolinspektionen granskar enskilda verksamheter riktar vi oss till ansvariga för verksamheten, rektorer och huvudmän. Vi bedömer således inte enskilda lärares arbete. Däremot intervjuar vi lärare och genomför eventuella observationer för att genom exempel få en samlad bild. Det är rektorer och huvudmän som ansvarar för att ge förutsättningar för att undervisningen och utbildningen kan utvecklas.

Den här rapporten redovisar resultatet av vår kvalitetsgranskning av undervisningen inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 30 verksamheter som har granskats och ger därmed inte en nationell bild av förhållandena. Vilka verksamheter som ingår i granskningen framgår av bilagan.

Skolinspektionen har i uppdrag av regeringen att genomföra en granskning av kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare med återrapportering 28 februari 2024.¹ Den här tematiska kvalitetsgranskningen är en viktig del av det regeringsuppdraget. Ingrid Jerkeman har varit projektledare för granskningen och Olivia Öberg har skrivit rapporten.

Helén Ängmo
Generaldirektör

¹ Utbildningsdepartementet (2021).

Sammanfattning

Det svenska språket är en viktig förutsättning för vuxna individers möjligheter att komma in i samhälle och arbetsliv. De som kommer till Sverige och ska lära sig svenska börjar ofta sina studier inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (komvux i sfi). Därför är det också där grunden läggs för deras möjligheter att utveckla en god förmåga att kommunicera på svenska i olika sammanhang.

Det har tidigare uppmärksammats att det finns flera utmaningar med både kvaliteten och likvärdigheten inom komvux i sfi. Den senaste statistiken visar att genomströmningen i utbildningen har försämrats och att antalet studieavbrott inom komvux i sfi ökat.² Bristande individanpassning av undervisningen och begränsade möjligheter att utveckla muntliga färdigheter i undervisning på distans är exempel på utmaningar som lyfts fram. Eleverna inom komvux i sfi utgör en väldigt heterogen elevgrupp vilket lärarna behöver ta hänsyn till i undervisningen.

Flera reformer har gjorts för att stärka kvaliteten inom komvux i sfi. Utredningen Svenska för invandrare – valfrihet, flexibilitet och individanpassning pekade bland annat på att utbildningen inte tillräckligt var utformad efter de vuxna individernas behov och förutsättningar.³ Utredningen föranledde att sfi gjordes till en del av komvux år 2016. Ytterligare reformer har sedan gjorts, till exempel att införa sammanhållna studievägar 2017 och en förenklad betygsskala 2022. Vidare konstaterar utredningen Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk att lärarnas förutsättningar behöver stärkas än mer. Till exempel lyfter utredningen att kraven för behörighet att undervisa inom komvux i sfi är låga i förhållande till uppdraget.⁴

Syftet med den här kvalitetsgranskningen är att bedöma i vilken utsträckning undervisningen inom komvux i sfi stimulerar elevers möjligheter att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk, som grund för kommunikation och aktivt deltagande i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv. Totalt har 30 verksamheter granskats, varav 14 bedriver distansundervisning och resten närundervisning. De kurser som ingår i granskningen är C- och D-kurser inom studieväg 2 och 3.

Denna granskning utgör en viktig del av svaret på regeringens uppdrag till Skolinspektionen att granska komvux i sfi.⁵ Nedan sammanfattas de viktigaste iakttagelserna som Skolinspektionen gör i granskningen.

Viktigaste iakttagelserna

Skolinspektionen ser i granskningen att eleverna ges olikvärdiga möjligheter att lära sig grundläggande svenska, eftersom undervisningen skiftar i kvalitet. Vi bedömer att totalt 24 av 30 verksamheter behöver utveckla verksamheten utifrån Skolin-

² Avbrotten kan ha flera orsaker och behöver inte alltid vara negativa när de till exempel beror på att elever får arbete eller går vidare till andra studier, men låg kvalitet i utbildningen kan också vara en av orsakerna.

³ SOU 2013:76.

⁴ SOU 2020:66, s. 416-417.

⁵ Utbildningsdepartementet (2021). Uppdraget lyder: "Skolinspektionen ska genomföra en granskning av kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (sfi). Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 28 februari 2024."

spektionens uppsatta kvalitetskriterier. Med tanke på att utredningar och granskningar återkommande pekat på brister i kvaliteten i utbildningen och insatser vidtagits för att möta tidigare konstaterade kvalitetsbrister, är det oroväckande att vi i denna granskning ser att det fortsatt finns problem.

Individanpassning av undervisningen är fortsatt ett problem

Trots att tidigare utredningar och granskningar har visat på ett behov av att utveckla undervisningen inom komvux i sfi, ser vi i denna granskning att individanpassning är ett problem som kvarstår. I två tredjedelar av de granskade verksamheterna med närundervisning planerar inte lärarna undervisningen tillräckligt utifrån elevernas behov, förutsättningar och mål. Skolinspektionen granskade undervisningen inom 15 verksamheter med komvux i sfi år 2018.⁶ Liknande mönster fanns i de granskade verksamheterna då som i de som granskats nu. Det är vanligt att undervisningen inte individanpassas tillräckligt, och att elevernas behov, förutsättningar och mål inte är en utgångspunkt vid lärarnas planering av undervisningen.

Lärarna har flera arbetsätt för att individanpassa undervisningen under exempelvis lektioner, men inte när de planerar undervisningen. Lärarna uppger att de inte har tid att utgå från de enskilda elevernas behov, förutsättningar och mål när de planerar undervisningen. Samtidigt förlitar sig lärarna ofta på att läromedel eller fasta planeringar med färdiga upplägg tar upp nödvändigt innehåll. Det får olika konsekvenser för eleverna. Exempelvis upplever de att undervisningen är för lätt eller svår, att de repeterar uppgifter de redan gjort, eller att undervisningen inte upplevs som verklighetsnära. I förlängningen finns en risk att det påverkar elevernas motivation att slutföra utbildningen.

Elevernas studier är inte tillräckligt varierade och de får sällan utveckla muntliga färdigheter i distansundervisningen

Lärarna som undervisar på distans planerar i högre utsträckning undervisningen så att den ska möta de enskilda elevernas behov, förutsättningar och mål. Vi ser därför fler lärare som individanpassar undervisningen på distans än vid närundervisningen, åtminstone i de fall där lärarna har möjligheter att hålla regelbunden kontakt med eleverna för att ge dem stöttning och handledning. Eftersom undervisningen på distans ofta är utformad med mycket självstudier, blir studierna inte tillräckligt varierade och elevernas möjligheter till ett lärande i tal och skrift tillsammans med andra elever begränsas. Upplägget gör även att eleverna får få möjligheter att utveckla muntliga färdigheter.

Eleverna kommunicerar sällan i situationer om studielivet

I undervisningen inkluderar de flesta lärarna ett innehåll kopplat till vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv. I granskningen ser vi att det dock finns några verksamheter, inom både när- och distansundervisning, där lärarna sällan ger eleverna möjligheter att träna på att kommunicera i situationer kopplade till studielivet. Studielivet kan till exempel handla om hur det är att studera i Sverige, på komvux i sfi eller i vidare studier och därmed att kommunicera i olika situationer i sådana sammanhang. Lärarna i vissa av de granskade verksamheterna tolkar i stället området

⁶ Här jämför vi verksamheter som bedriver närundervisning, eftersom endast denna typ av verksamhet ingick i granskningen 2018.

studieliv enbart som en del i att ge eleverna information om, och vägleda eleverna, för vidare studier.

Många elever upplever att undervisningen inte är verklighetsnära

I undervisningen tränar eleverna på att kommunicera om vardags-, samhälls-, arbets- och ibland studieliv. Däremot upplever många elever att de genomför uppgifter med teman som är allmänt intressanta men som inte ger dem möjlighet att träna på att kommunicera i situationer som är hämtade från deras liv. När lärarna planerar undervisningen utgår de då inte från att kursinnehållet ska spegla verklighetsnära situationer som motsvarar de enskilda elevernas intressen och mål. Problematiken hänger därför även ihop med att lärarna, framför allt i närundervisningen, inte fullt ut individanpassar undervisningen när de planerar lektioner, innehåll och uppgifter.

Lärarna upplever att förutsättningar begränsar

Lärarna upplever att en av de förutsättningar de behöver för att utveckla undervisningen ytterligare är mer tid till att planera och samverka med andra. De lärare som är särskilt tydliga med att tiden sätter gränser är de som har svårt att individanpassa, de som har begränsat med handledningstid med elever eller de som är ensam undervisande lärare inom verksamhetens distansundervisning. Därutöver uppger flera rektorer att de sällan är insatta i, eller följer upp, undervisningen vad gäller de områden som ingår i den här granskningen. I de verksamheter som har flera utvecklingsområden, är också lärarna mest kritiska i förhållande till sina förutsättningar samtidigt som rektorn inte leder ett pedagogiskt arbete inom de granskade områdena.

Eleverna får olikvärdiga möjligheter att lära sig svenska

Eftersom kvaliteten i utbildningen varierar så stort mellan verksamheterna ges inte alla elever tillräckligt goda möjligheter att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk. Människor som bor i Sverige är beroende av språket för att kunna arbeta och studera, samt delta i vardagen och samhället i stort. Skolinspektionen ser därför allvarigt på att utbildningen inom komvux i sfi i dessa verksamheter inte ger alla elever likvärdiga möjligheter. Eleverna har rätt att få ta del av en undervisning som utgår ifrån deras behov, förutsättningar och mål, samt ger dem tillräckliga möjligheter att lära sig att kommunicera på olika sätt och i olika sammanhang.

Inledning

Att kunna skriva en jobbansökan, förstå enkla nyheter eller samtala med personal på barnens förskola, är exempel på vad som är viktigt för att kunna klara sig i samhället och vara en delaktig medborgare. Grundläggande kunskaper i svenska är ofta en förutsättning för att kunna kommunicera i sådana olika situationer i livet i Sverige. Den kommunala vuxenutbildningen i svenska för invandrare (komvux i sfi) har en viktig roll att fylla i det sammanhanget. Enligt kursplanen ska en elev med annat modersmål än svenska få möjlighet att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk så att eleven utvecklar språkliga redskap för att kommunicera och delta aktivt i såväl vardags-, samhälls- och arbetsliv samt fortsatta studier.⁷

Sedan 2016 är sfi en del av den kommunala vuxenutbildningen. Komvux i sfi är en utbildning för en heterogen målgrupp, där eleverna har olika bakgrund och förutsättningar. De är i blandade åldrar⁸, bär på vitt skilda erfarenheter, talar en mängd olika modersmål och har varierande studievana. Inom komvux präglas därför styrdokumentet av fokus på individen och av anpassningar till individens behov, förutsättningar och mål. Kursplanen för komvux i sfi beskriver att utbildningen ska rikta sig till personer som har olika erfarenheter, livssituation, kunskaper och studiemål.⁹ Eftersom många elever kombinerar studierna med exempelvis arbete samt andra studier och aktiviteter behöver utbildningen också vara flexibel, till exempel genom att organisera kurser som bedrivs som distans- och närundervisning, på dag- och kvällstid.

Samtidigt som det ställs höga krav på individanpassning i undervisningen, har många aktörer i samhället ett stort intresse för komvux i sfi. Undervisningen ses som vägen till integration och arbete,¹⁰ och arbetsmarknaden ställer allt högre krav på att elever har goda kunskaper i svenska. En nyligen publicerad enkätstudie¹¹ genomförd av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle visar att de flesta arbetsgivare¹² anser att låga kunskaper i svenska är ett betydande hinder för att anställa invandrare. Samtidigt visar forskning att det finns en risk att bland annat arbetsmarknadens behov, eller andra lokala mål blir ledande i stället för utbildningens styrdokument.¹³ Till exempel kan politiska intressen påverka utbildningen inom komvux i sfi genom önskemål om att eleverna snabbt behöver komma ut i arbete för att kunna försörja sig. På så vis kan kommuners och andra aktörers syn på måluppfyllelse och effektivitet till stora delar bli styrande för undervisningen.¹⁴ Vi kan alltså konstatera att det är ett komplext uppdrag för verksamma att följa styrdokumentens krav, samtidigt som det finns starka politiska intressen att förhålla sig till.

Utbildningen inom komvux i sfi organiseras för att vara flexibel, men också i förhållande till elevernas olika behov, förutsättningar och mål. Verksamheterna placeras in i eleverna i olika studievägar utifrån bland annat hur lång studiebakgrund de har

⁷ Skolverkets föreskrifter om kursplan för kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (SKOLFVS 2017:91).

⁸ Åldersgränsen för att börja studera på komvux i sfi är 16 år, men det finns ingen övre åldersgräns.

⁹ SKOLFVS: 2017:91, s. 2.

¹⁰ Lindberg och Sandwall (2012) s. 383-388.

¹¹ Eriksson & Rooth (2022)

¹² 87 procent av alla arbetsgivare som besvarat enkäten.

¹³ Lindberg och Sandwall (2012), s. 384-385.

¹⁴ Carlson (2002), Lindberg och Sandwall (2007).

(studieväg 1-3), och utbildningen består av fyra kurser (A-D). En elev påbörjar sina studier inom den studieväg och på den kurs inom studievägen som verksamheterna bedömer bäst passar elevens individuella förutsättningar.¹⁵ Den här granskningen är avgränsad till C- och D-kurser inom studieväg 2 och 3.

I den här rapporten redovisar vi iakttagelser från granskningen av hur undervisningen stimulerar elevers möjligheter att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk som grund för kommunikation och aktivt deltagande i vardags-, samhälls- och arbetsliv samt för vidare studier. Det är en uppföljning av en granskning som Skolinspektionen genomförde 2018, men som utgår från aktuella och uppdaterade styrdokument. Urvalet ser annorlunda ut jämfört med granskningen 2018, genom att denna granskning inte omfattar yrkesinriktad sfi, men istället ingår verksamheter som bedriver distansundervisning.

Därför har vi granskat komvux i sfi

Det är tydligt utifrån tidigare granskningar av Skolinspektionen, utredningar¹⁶ och forskning¹⁷ att kvaliteten på undervisningen inom komvux i sfi har flera utmaningar. Genom åren har komvux i sfi även fått en försämrad genomströmning av elever inom samtliga kurser och studievägar¹⁸, och särskilt under pandemin minskade genomströmningen av elever.¹⁹ Andelen studieavbrott har ökat under de senaste åren, sett till det totala antalet avbrott inom samtliga kurser och studievägar.²⁰ Avbrotten kan ha flera orsaker²¹ och behöver inte alltid vara negativa när de till exempel beror på att elever får arbete eller går vidare till andra studier, men låg kvalitet i utbildningen kan också vara en av orsakerna.

Svårigheter att individanpassa undervisningen

Skolinspektionens senaste granskning av 15 verksamheter som bedriver undervisning inom komvux i sfi från 2018 visade att undervisningens arbetssätt och arbetsformer i högre grad behövde individanpassas för att tillgodose de enskilda elevernas behov och förutsättningar.²² Trots att alla lärare var medvetna om och beaktade elevgruppens heterogenitet, visade granskningen att eleverna i stort mötte samma typ av undervisning och att det inte fanns några utvecklade arbetssätt för att individanpassa undervisningen. Elever i de granskade verksamheterna mötte i huvudsak samma lektionsupplägg och fick samma arbetsuppgifter. Det förekom att elever i stället för att gå vidare till andra uppgifter fick repetera samma uppgift.

¹⁵ SKOLFS 2017:91.

¹⁶ Se SOU 2020:66.

¹⁷ För en överblick se Lundgren, B., Rosén, J.; och Jahnke, A. (2017).

¹⁸ Kurser inom sfi som eleverna avslutade under 2021 pågick 4 veckor längre än året innan och 9 veckor längre än 2019. Ökningen har varit som störst inom studieväg 1 och 2. Se vidare i Skolverket (2022a).

¹⁹ Skolverket (2012) Långsammare kunskapsutveckling i sfi under pandemin.

²⁰ Det senaste året, 2022, har andelen avbrott minskat totalt, men ökat i 1D och 3D sedan året innan. Däremot är den totala andelen avbrott högre än 2019, på 44,6 procent 2021 jämfört med 25 procent 2019. Se vidare Skolverket (2022a).

²¹ Se SOU 2020:66, s. 164ff; 299.

²² Skolinspektionen har i flera rapporter redovisat liknande iakttagelser om undervisningen inom komvux i sfi.

Undervisning som inte utmanar

Granskningen från 2018 visade att undervisningen inte alltid var tillräckligt utmanande, på för låg nivå eller att eleverna inte uppfattade innehållet som relevant. Risken är då att elever tappade motivationen och att studiegången förlängs eller att elever väljer att hoppa av sin utbildning. Den bristen var särskilt tydlig för elever som nått längre i sin språkutveckling än andra elever. De blev snabbt klara med sina arbetsuppgifter och fick repetera uppgiften eller sitta och vänta tills resten av gruppen var klar.²³

Granskningen visade även att ett vuxenpedagogiskt perspektiv inte alltid var tydligt närvarande i de 15 verksamheter som granskades. Elevernas inflytande över undervisningen var ofta begränsad och det var inte heller särskilt vanligt att elevernas upplevelser och egna erfarenheter togs tillvara i undervisningen.²⁴ Undervisningens anknytning till elevernas vidare studier och arbetsliv varierade även i kvalitet. Vid de flesta verksamheter fanns dessa aspekter med som tematiskt arbete i undervisningen eller genom att det mer generellt vävdes in i undervisningen. Vid några verksamheter var det dock svårt att se någon koppling till elevers vidare studier och arbetsliv.²⁵

Bristande kompetens kan försvåra arbetet

Skolverkets studier²⁶ och forskning²⁷ visade att lärarnas språkdidaktiska kompetens ibland inte är tillräcklig för att möta behovet av individanpassning av undervisningen. Problemet förstärks också av att elevgrupperna inom komvux i sfi som bedrivs på plats ofta är stora och inte heller särskilt stabila på grund av kontinuerliga starter och flexibilitet i studierna i förhållande till arbete eller andra studier.

Andelen lärare som undervisar inom komvux i sfi med en pedagogisk högskoleexamen är låg, och andelen lärare med lärarlegitimation och behörighet för undervisningen är ännu lägre. Båda andelarna har dock ökat något under de senaste åren. Enligt Skolverkets nationella statistik hade 82,1 procent av de tjänstgörande lärarna inom komvux i sfi en pedagogisk högskoleexamen läsåret 2022/23. Bara 53,2 procent av de tjänstgörande lärarna hade lärarlegitimation med behörighet att undervisa i komvux i sfi läsåret 2022/23.²⁸ Därtill behöver tilläggas att kraven är relativt låga för att få behörighet att undervisa inom komvux i sfi.²⁹ Som lägst krävs 30 högskolepoäng i svenska som andraspråk för att få ämnesbehörighet.³⁰

²³ Skolinspektionen (2018), s. 28.

²⁴ Samma iakttagelser görs i forskningsstudier, se Lundgren, B., Rosén, J. och Jahnke, A. (2017), s. 27ff.

²⁵ Skolinspektionen (2018), s. 5–6.

²⁶ Skolverket (2013).

²⁷ Lindberg och Sandwall 2012, s. 397–398.

²⁸ Skolverket (2022c).

²⁹ Se SOU 2020:66, s. 410–420.

³⁰ Behörig att undervisa i kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare är den som har avlagt
1. ämneslärarexamen enligt bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100) med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 7-9 eller med inriktning mot arbete i gymnasieskolan om examen omfattar ämnet svenska som andraspråk, 2. grundlärarexamen enligt bilaga 2 till högskoleförordningen med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 1-3 eller med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 4-6 om examen

Särskilda utmaningar med distansundervisning

När elever som vill lära sig svenska arbetar, bedriver andra studier, är föräldralediga eller av andra anledningar har svårt att komma till en särskild lokal vid en viss tid, är distansundervisning ofta ett möjligt alternativ. Totalt 10 procent av alla kursdeltagare inom komvux i sfi hade distansundervisning i någon omfattning under 2021.³¹ Det ligger i linje med nivåerna under 2020, som ökade med 7 procentenheter jämfört med 2019, troligen som en följd av covid-19-pandemin. Att nivån håller i sig även under 2021 skulle därför kunna indikera att pandemin öppnat upp för distansundervisning i större utsträckning.

Brister i distansundervisning riskerar att drabba sfi-elever särskilt hårt

Nationellt centrum för svenska som andraspråk har belyst situationen för undervisningen på distans inom komvux i sfi, och drar slutsatsen att likvärdigheten brister.³² Bland utmaningarna som lärare nämner finns sådant som elevernas bristande digitala kompetens, svårigheter för lärare att handleda och följa elevens progression, att utveckla elevernas talade språk och att många elever saknar tillgång till digitala verktyg och internetuppkoppling. Verksamheterna har svårt att upprätthålla kontakten med eleverna med minskad studieaktivitet som följd och ökad andel avbrutna studier.

Flera rapporter³³ visar att sfi-elever är en av de elevgrupper inom komvux som har drabbats mest negativt av fjärr- och distansundervisningen under pandemin. I en intervjustudie³⁴ av Skolverket från 2022 framgår att det har tagit längre tid för eleverna att gå vidare till nästkommande kurser. Elevernas möjligheter att utveckla de muntliga förmågorna har försämrats mest, men även andra delar av deras kunskapsutveckling har påverkats.

Utredningen Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk (även benämnd som KLIVA-utredningen)³⁵ menar att covid-19-pandemin uppenbarar brister i distansundervisningen som fanns redan innan pandemin. Utredningen påpekar att det inte finns någon granskning eller rapportering som ger en samlad bild av kvalitet och likvärdighet i distansundervisningen inom komvux i sfi, men bedömer att det finns brister. Dels ställs olika krav på eleverna för att få läsa på distans, dels varierar det i vilken utsträckning det ställs krav på fysisk närvaro.

Kvaliteten på kurser inom komvux i sfi på distans varierar – det förekommer allt från individuella upplägg med enskild kontakt mellan elev och lärare till

omfattar 30 högskolepoäng i ämnet svenska som andraspråk, 3. en äldre examen än som avses i 1 eller 2 och som är avsedd för undervisning i ämnet svenska som andraspråk, eller 4. en examen som ger behörighet att bedriva undervisning enligt denna förordning, om han eller hon genom att ha kompletterat sin behörighet att undervisa som lärare med ytterligare utbildning har fullgjort ämnesstudier om minst 30 högskolepoäng eller motsvarande omfattning i ämnet svenska som andraspråk. Förordning (2011:326) om behörighet och legitimation för lärare och förskollärare.

³¹ Skolverket (2022a).

³² Nationellt centrum för svenska som andraspråk – distansundervisning på sfi (www.andrasprak.su.se/sfi-vuxenutbildning/aktuella-teman/distansundervisning-pa-sfi-1.497705).

³³ Skolinspektionen (2021), s. 3ff och Skolverket (2020).

³⁴ Skolverket (2022b).

³⁵ SOU 2020:66.

standardiserade kurser. Utredningen menar att de kurser som elever erbjuds kan vara tunna och erbjuda relativt lite innehåll, särskilt i relation till det lärande som sker i närundervisningen. Ett ojämnt fördelat fokus på de olika färdigheterna är vanligt och särskilt den muntliga kommunikationen kan hamna i skymundan.

Utredningen menar att det även kan finnas en övertro på att elever utvecklar språket och kommunikativa förmågor och färdigheter i arbetslivet. De delar av komvux syften som utvecklas i samarbete med andra elever, riskerar att inte fokuseras på i tillräcklig omfattning i de fall distanselever i huvudsak arbetar på egen hand i en lärplattform.³⁶

Undervisningen på distans inom komvux individanpassas inte

Skolinspektionens tidigare granskning från 2019 av kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå, där även verksamheter med distansundervisning ingick, visade att distansformen visserligen innebär en hög grad av flexibilitet men led av bristande individanpassning.³⁷ Granskningen visade även att det i verksamheterna fanns elever som har behov av mer anpassning av och mer lärarstöd i distansundervisningen. Det dominerande arbetssättet i distansstudierna var skriftlig kommunikation och självstudier. Eleverna hade i regel liten kontakt med undervisande lärare och ingen kontakt med andra elever. Även Skolinspektionens granskning av distansutbildning vid kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå från 2015 visade att utbildningen inte är anpassad efter den förändrade och heterogena målgrupp som vuxenutbildningen har.³⁸ Det var i stället vanligt att huvudmännen såg distansundervisningen som en studieform som inte är för alla, utan som främst riktar sig till den grupp av elever som har god studievana och förmåga att arbeta disciplinerat med studierna. Granskningen visade även en total avsaknad av lärande tillsammans med andra elever och interaktion mellan eleverna i distanskurserna. På grund av att eleverna inte hade möjlighet till interaktion blev det svårt att utveckla flera av de förmågor som anges i ämnesplanerna för respektive kurs och kontakt med andra elever var viktigt som ett led i att öka det gemensamma lärandet.³⁹

En avhandling som baseras på en studie av lärarrespons inom nätbaserad nybörjarundervisning inom komvux i sfi, belyser vikten av *lärarrespons*, i form av både beröm och kritik. Det är ett viktigt moment i språkutvecklingen hos vuxenstuderande som är nybörjare i det svenska språket. För att förebygga isolering och öka studiemotivationen behövs uppmuntrande respons som behåller och höjer motivationen. Nätbaserad undervisning ställer höga krav på självständighet, vilket innebär att de studerande kan behöva extra stöd. Utöver skriftlig respons behöver lärarna kombinera flera typer av kommunikativa medier, för att lära känna varje elevs behov bättre så att de kan anpassa responsen individuellt och bidra till utvecklingen mot självständig språkanvändning.⁴⁰

³⁶ SOU 2020:66, s. 262ff.

³⁷ Skolinspektionen (2019). Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå – Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning.

³⁸ Skolinspektionen (2015).

³⁹ Skolinspektionen (2015), s. 15-17.

⁴⁰ Jakobson (2019), s. 88.

Syfte och frågeställningar

Syftet med kvalitetsgranskningen är att bedöma i vilken utsträckning undervisningen inom komvux i sfi stimulerar elevers möjligheter att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk, som grund för kommunikation och aktivt deltagande i vardags-, samhälls- och arbetsliv samt för vidare studier. För att uppfylla granskningens syfte ska följande frågeställningar besvaras:

1. I vilken utsträckning stimulerar undervisningen elevernas språkutveckling i enlighet med deras behov, förutsättningar och mål?
2. I vilken utsträckning stimulerar undervisningens innehåll elevernas möjligheter att utveckla en allsidig språkförmåga för kommunikation och deltagande i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv?

Granskningen har genomförts som en uppföljning av den tidigare granskningen av undervisningen inom komvux i sfi från 2018. I granskningen ingår även att undersöka och belysa de förutsättningar som rektorn skapar för att lärarna ska kunna undervisa utifrån de två frågeställningarna.

Granskningens metod och genomförande

I granskningen ingick 30 verksamheter, varav 16 bedriver närundervisning, och 14 bedriver undervisning på distans. Urvalet är slumpmässigt, men vi har eftersträvat en variation av verksamheter i form av kommundyper och geografiskt läge. Både verksamheter med anordnare i kommunens egen regi och utbildning som bedrivs på entreprenad är utvalda. De kurser som ingår i granskningen är C- och D-kurser inom studieväg 2 och 3.⁴¹

En förteckning över samtliga granskade verksamheter finns i bilaga 3.

Intervjuer och observationer genomfördes under hösten 2022⁴². De som intervjuats är lärare, elever och ansvarig rektor, samt i vissa fall chef hos den enskilda utbildningsanordnaren (om inte den myndighetsutövning som hör till rektors uppgifter har överlämnats till den enskilda utbildningsanordnaren). Eleverna har i de flesta fall intervjuats med hjälp av tolk. Intervjuerna och observationerna har skett på plats hos de verksamheter som bedriver närundervisning. Verksamheter med distansundervisning har granskats digitalt. Utredarna har även tagit del av verksamhetsredogörelser som huvudmannen har skickat in inför granskningen och individuella studieplaner för eleverna samt de läromedel och material som lärarna utgår från i undervisningen.

⁴¹ Verksamheterna placerar in eleverna i olika studievägar utifrån hur lång studiebakgrund de har (studieväg 1-3), och utbildningen består av fyra kurser (A-D). En elev påbörjar sina studier inom den studieväg och på den kurs inom studievägen som verksamheterna bedömer bäst passar elevens individuella förutsättningar.

⁴² En av verksamheterna granskades i januari 2023.

Skolinspektionen har i beslut bedömt kvaliteten på de granskade verksamheternas arbete inom de områden som berörs av granskningen. Besluten har skickats till huvudmännen.

Metod och urvalsprinciper beskrivs närmare i bilaga 2.

Begreppsförklaring

I det här avsnittet redogör vi för begreppen distans- och närundervisning så som de används i granskningen.

Distansundervisning

Distansutbildning avser ofta utbildning där undervisning bedrivs med informations- och kommunikationsteknik med elever och lärare åtskilda i både rum och tid. Inom utbildning i komvux i sfi på distans kan även undervisning där elever och lärare är åtskilda i rum men inte tid förekomma. Begreppet distansundervisning används i denna granskning för att hänvisa till båda typer av undervisning. Utgångspunkten för urvalet i denna granskning är att inkludera kurser som på förhand är upplagda som distans, där merparten av undervisningen sker på distans (det kan dock förekomma enskilda träffar alternativt frivilliga eller obligatoriska aktiviteter i anordnarens lokaler). Det finns inte några bestämmelser som specifikt reglerar distansutbildning/undervisning inom komvux.⁴³ Utgångspunkten för komvux i sfi är den enskildes behov och förutsättningar och det finns därmed stora möjligheter att utforma utbildningen på många olika sätt.⁴⁴ Av förarbetena till skollagen framgår att utgångspunkten ska vara den enskildes behov och det kan gälla till exempel utbildningens förläggning i tid och rum, val av metoder och hjälpmedel samt innehåll.⁴⁵ Av förarbetena till skollagen framgår även att begreppet undervisning har en vid betydelse inom vuxenutbildningen. Vid till exempel distansutbildning kan lärarrollen vara mer inriktad mot handledning och mentorskap.⁴⁶

Närundervisning

Närundervisning avser undervisning som sker ”på plats” där elever och lärare inte är skilda åt varken i rum eller i tid.

⁴³ Jmf. 22 kap. 2 § skollagen och även 21 kap. 2 § skollagen.

⁴⁴ 20 kap. 2 § skollagen.

⁴⁵ Utbildningsdepartementet (2010) s. 502-503.

⁴⁶ Utbildningsdepartementet (2010) s. 218.

Det här visar granskningen

I det här kapitlet presenterar vi våra övergripande bedömningar och sammanställda iakttagelser. Granskningens två frågeställningar hänger till stora delar ihop. Elevernas möjligheter att utveckla språkliga förmågor i olika sammanhang som grund för aktivt deltagande i vardags- samhälls- studie- och arbetsliv är till stora delar beroende av att undervisningen utgår från deras behov, förutsättningar och mål. I rapporten redogör vi för iakttagelserna på dessa två områden. Det första området beskriver i vilken utsträckning undervisningen stimulerar elevernas språkutveckling i enlighet med deras behov, förutsättningar och mål. Det andra området beskriver hur undervisningens innehåll stimulerar elevernas möjligheter att utveckla en allsidig språkförmåga för kommunikation och deltagande i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv. I granskningen har vi även ställt undersökande frågor om hur lärarna och rektorerna ser på de förutsättningar som rektorn ger lärarna för sitt uppdrag, vilket redovisas i avsnittet om ”andra iakttagelser”.

Eleverna ges olikvärdiga möjligheter att lära sig svenska

Granskningens sammantagna bild är att eleverna ges olikvärdiga möjligheter att få grundläggande kunskaper i svenska eftersom det finns markant stora skillnader i kvalitet mellan verksamheter. I utbildningen ska lärarna ta hänsyn till de enskilda elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå, vilket gör att undervisningen dock inte behöver utformas på samma sätt överallt för att vara likvärdig.⁴⁷

Majoriteten av verksamheterna (24 av 30) har bedömts ha något eller några utvecklingsområden, utifrån de kriterier som kännetecknar hög kvalitet. Vissa verksamheter har bedömts behöva utveckla en viss del av undervisningen medan andra verksamheter har bedömts ha utvecklingsbehov kopplade till flera delar av undervisningen. Beroende på om utbildningen bedrivs som när- eller distansundervisning är det olika områden som behöver utvecklas.

Vi ser att ett antal verksamheter (3 av 30) har stora utvecklingsbehov och elevernas möjligheter att utveckla en kommunikativ språkförmåga är därmed väldigt begränsade. Där utgår lärarna inte från elevernas behov, förutsättningar och mål i undervisningen och har inte heller lagt upp undervisningen så att eleverna med säkerhet får del av det innehåll som finns i kursplanen.

Hälften av verksamheterna (16 av 30) har utvecklingsbehov där de behöver förbättra arbetet med individanpassning av undervisningen. Det innebär att lärarna inte använder kunskaper de har om elevernas behov, förutsättningar och mål när de planerar undervisningen. Ibland begränsas även vissa delar av undervisningens innehåll eller möjligheter att utveckla vissa språkliga förmågor eller färdigheter.

Vidare finns några verksamheter (5 av 30) som individanpassar undervisningen utifrån elevernas behov, förutsättningar och mål, men som ändå har vissa avgränsade utvecklingsområden. Det handlar om att eleverna inte ges möjligheter att träna på att kommunicera inom situationer i studielivet inom undervisningen, och om att

⁴⁷SKOLF5 2012:101.

eleverna får små möjligheter att utveckla muntliga färdigheter och till lärande tillsammans med andra elever i distansundervisningen.

Ett fåtal (6 av 30) verksamheter arbetar på ett sådant sätt att vi bedömer att deras arbete håller en god kvalitet. Där får eleverna en undervisning som utgår från deras behov, förutsättningar och mål samt tränar olika språkliga förmågor och färdigheter i ett innehåll om vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv.

Hur undervisningen stimulerar språkutvecklingen

Granskningens första område handlar om i vilken utsträckning undervisningen utformas för att möta mångfalden av behov, förutsättningar och mål hos de enskilda eleverna och på så sätt stimulerar deras språkutveckling. Vi har bedömt området utifrån två kriterier för kvalitet i undervisningen:

- Undervisningen utformas med inflytande från eleverna och utgår från deras behov, förutsättningar och mål.
- Undervisningen innefattar flera och varierande arbetssätt och arbetsformer som främjar elevernas språkutveckling.⁴⁸

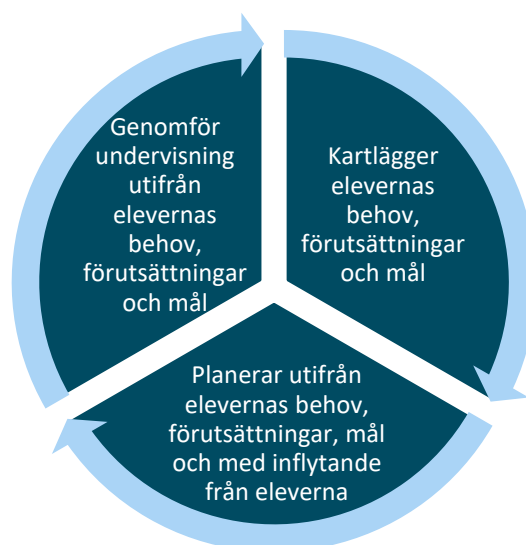
Området relaterar till lärarnas uppdrag om individanpassning⁴⁹ vilket kan delas in i tre huvudsakliga steg utifrån granskningens resultat (se figur 1). Lärarna tar del av och kompletterar individuella studieplaner och **kartlägger** regelbundet elevernas behov, förutsättningar och mål i undervisningen. De hämtar även löpande in elevernas synpunkter, förslag och önskemål för att ta med dem när de planerar undervisningen. Lärarna **planerar** undervisningen utifrån den kunskap de har om elevernas behov, förutsättningar och mål samt om elevers synpunkter, förslag och önskemål. Lärarna planerar för flera och varierade arbetssätt och arbetsformer utifrån elevernas behov, förutsättningar och mål. Att lärarna planerar undervisningen betyder inte enbart och nödvändigtvis att det sker skriftligt, huvudsaken är att de utgår från enskilda elevers behov, förutsättningar och mål när de utformar undervisningen. Lärarna **genomför** undervisningen genom att kontinuerligt stötta eleverna med hänsyn till deras behov och på deras språkliga nivå.⁵⁰

⁴⁸ Här ingår även hur elevernas modersmål eller andra språk används som ett sätt att stötta elevernas språkutveckling.

⁴⁹ I en forskningsöversikt från Skolforskningsinstitutet beskrivs att individanpassning av undervisning skapas i relationen mellan lärare och elev. När läraren individanpassar undervisningen använder hen sin professionella bedömning och kunskap om eleven för att planera och genomföra en undervisning utifrån elevens mål, förkunskaper, förutsättningar och intressen.

⁵⁰ Vi vill betona att stegen utgör en helhet för lärarnas arbete och att det inte går att ses som separata delar. Till exempel får läraren kontinuerlig kännedom om exempelvis elevernas behov i samband med att de stöttar och ger återkoppling till eleverna i undervisningen. På liknande vis planerar lärarna undervisningen kontinuerligt utifrån vad som uppkommer i genomförandet av undervisningen.

Figur 1. Tre steg för individanpassning av undervisningen.

I granskningen ser vi att över två tredjedelar, 22 av de 30 granskade verksamheterna, har behov av att utveckla arbetet utifrån områdets kvalitetskriterier. Verksamheter som bedriver närundervisning respektive distansundervisning har olika identifierade utvecklingsområden. Vad gäller närundervisningen har vi bedömt att lärarna behöver använda den kunskap de har om elevernas behov, förutsättningar och mål, och ibland även från elevers synpunkter, förslag och önskemål, när de planerar undervisningen. I distansundervisningen har vi i stället oftare bedömt att undervisningen inte är tillräckligt varierad för att kunna stimulera elevernas språkutveckling.

Hög kännedom om elevernas behov, förutsättningar och mål

Inom verksamheter som bedriver både när- och distansundervisning har lärarna ett gott underlag för att kunna utgå från elevernas behov, förutsättningar och mål i undervisningen. I stort sett alla verksamheter har arbetsätt för att få kännedom om de enskilda eleverna. Vi har bedömt att bara ett par verksamheter behöver öka sin kännedom om elevernas behov, förutsättningar och mål.

I granskningen ser vi att lärarna tar del av de individuella studieplaner (ISP) som elevernas hemkommuner upprättar. De innehåller vanligtvis information om elevernas studiebakgrund och mål med utbildningen. Till exempel anges antal år de gått i skolan, om de studerat vid universitet eller vad de strävar att arbeta med efter sina sfi-studier. Ofta tar en studie- och yrkesvägledare eller lärare fram studieplanerna för eleverna, varpå hemkommunerna skickar dem vidare till den verksamhet där eleverna ska bedriva sina studier.

Verksamheterna som tar emot individuella studieplaner gör ytterligare kartläggningar av eleverna och deras behov, förutsättningar och mål. Vissa verksamheter gör strukturerade kartläggningar med alla elever, där de tar reda på ytterligare information om elevernas erfarenheter, kunskapsnivå och mål med utbildningen. Det finns även verksamheter, särskilt inom distansundervisningen när lärarna undervisar eleverna enskilt, där lärarna gör ett mer informellt arbete med att kartlägga

elevernas behov, förutsättningar och mål. Lärarna berättar att de hämtar in "löpande information" om eleverna i samtal med dem, snarare än att de gör omfattande och strukturerade kartläggningar vid kursens början.

De olika sätten att ta reda på elevernas behov, förutsättningar och mål avgör i sig inte hur vi bedömt kvaliteten i undervisningen. Det som spelar roll är att lärarna sedan planerar och utformar innehåll och uppgifter, samt genomför undervisningen för att den ska möta de enskilda elevernas behov, förutsättningar och mål. Vi vill samtidigt understryka att det alltid behöver upprättas en individuell studieplan för eleverna.⁵¹ I kursplanen står även beskrivet att en kartläggning av elevens kunskaper, förutsättningar och vad som i övrigt kan ha betydelse för möjligheterna att uppfylla kraven ska vara utgångspunkt för bedömningen av vilken studieväg och kurs som eleven bör börja på.⁵²

Lärarna kan individanpassa mer i närundervisningen

I de flesta verksamheter som bedriver närundervisning använder inte lärarna den kunskap de har om elevernas behov, förutsättningar och mål när de planerar och tar fram innehåll och uppgifter i undervisningen. Trots att lärarna har tillgång till ett brett underlag med kunskap om elevernas behov, förutsättningar och mål saknar lärarna ofta arbetssätt för hur individanpassningen ska gå till i praktiken.

När lärarna inte planerar undervisningen individanpassat blir resultatet ofta att eleverna arbetar med samma innehåll, uppgifter och material och som inte motsvarar deras olika behov. Vi ser exempel på att elever som studerat länge i kursen, eller kommit längre i sin språkutveckling, får göra samma moment och uppgifter flera gånger. I vissa verksamheter förklarar elever att undervisningen är för lätt, medan andra inom samma kurs och verksamhet menar att det är för svårt. Därutöver ser vi en risk att eleverna arbetar med färdigheter som de redan har utvecklat sin språkliga förmåga inom, att de arbetar på ett sätt som inte stimulerar deras språkutveckling, eller att innehållet inte utgår från elevernas mål med utbildningen.

Vi ser dock att flera lärare planerar undervisningen sett till en hel elevgrupps mer generella behov. Oftast handlar det då om att flera i en grupp, men inte alla, behöver utveckla vissa språkliga förmågor eller färdigheter, vilket gör att läraren lägger in fler sådana moment för hela gruppen. Det finns även verksamheter där lärarna delvis planerar utifrån elevernas behov och förutsättningar, men i mindre utsträckning utifrån deras mål med utbildningen. Samma verksamheter som anpassar undervisningen utifrån hur långt eleverna kommit i sin språkutveckling ger till exempel inte eleverna möjligheter att kommunicera inom ett visst yrke eller studier som är deras specifika mål med utbildningen.

Ungefär en tredjedel av de granskade verksamheterna inom närundervisning individanpassar undervisningen i högre grad. Där använder lärarna kunskapen de har om eleverna när de planerar undervisningen så att den ska möta elevers olika språkliga nivåer, ha ett innehåll som utgår ifrån elevernas mål eller innehålla arbetssätt som stimulerar elevernas språkutveckling. När läraren redan i planeringsstadiet utgår från elevernas behov, förutsättningar och mål kan läraren säkerställa vad de olika eleverna behöver. Det kan resultera i att elever arbetar med olika uppgifter och material men det kan också resultera i att elever arbetar med samma

⁵¹ 20 kap. 8 § skollagen.

⁵² SKOLFS 2017:91.

uppgifter och material men där läraren tänkt igenom hur detta ska kunna varieras och därmed möta elever som kommit olika långt i språkutvecklingen och elever som har olika behov, förutsättningar och mål.

Lärarna ger eleverna stöttning under lektionerna

Även om lärarna i planeringen av undervisningen inte utgår från de enskilda elevernas behov, förutsättningar och mål beskriver lärarna att de kan individanpassa undervisningen genom att hjälpa och leda eleverna när de genomför undervisningen. Det handlar då om att ge elever vägledning och utmaningar inom ett material och en uppgift utifrån elevens nivå, eller att fördjupa diskussioner genom att fånga upp elevernas intressen under lektionerna. Lärarna ger exempel på att vissa elever får instruktioner förklarade på andra sätt och andra elever som är snabba uppmuntras att nyansera en text på olika sätt eller genomföra ytterligare eller andra uppgifter. Trots att eleverna ofta får samma innehåll, har samma material eller genomför samma uppgifter i undervisningen, kan lärarna på ett sätt till viss del individanpassa undervisningen genom kontinuerlig stöttning och ledning.

Flera tänkbara skäl till att undervisningen inte individanpassas

Flera lärare uppger att organisatoriska förutsättningar är ett hinder för att individanpassa undervisningen. Det är tydligt att det finns andra utmaningar i närundervisningen jämfört med förutsättningar för distansundervisningen. Till skillnad från i distansundervisningen undervisar lärarna aldrig bara en elev i närundervisningen. Det innebär att läraren behöver förhålla sig till att möta behoven hos flera elever under lektionerna, vilka dessutom ibland har väldigt olika studievana och studerar inom olika kurser. I de granskade verksamheterna undervisar lärarna inom närundervisningen 5–25⁵³ elever i varje grupp. Om elevgrupperna är mindre är det ofta elever från olika kurser eller studievägar vid samma undervisningstillfälle. I och med kontinuerliga intag av elever finns det dessutom elever som befinner sig i början, mitten eller i slutet av sin kurs, vilket läraren behöver ta hänsyn till.

Ett annat hinder som vi ser i granskningen är att lärare i flera verksamheter utgår från fasta kurs- och lektionsplaneringar som de inte individanpassar. Till exempel utgår lärarna från veckoplaneringar med fasta kursstrukturer eller färdiga presentationer med uppgifter. Ett annat sätt för lärarna att utgå från en fast kursstruktur är att de använder läromedel som grund för vilket innehåll, material eller vilka uppgifter de tar fram i planeringen. En fördel med att utgå från fasta planeringar kan vara att undervisningen på förhand är planerad för att vara varierad och täcka flera innehållsliga delar i undervisningen. Att lärarna har en grundstruktur att utgå från när de planerar undervisningen kan vara positivt, men den kunskapen de har om elevernas behov, förutsättningar och mål behöver också användas för att individanpassa undervisningen.

Som exempel finns en verksamhet där huvudmannen tagit initiativ att utarbeta planeringar som ett sätt att förbättra undervisningen efter att de sett brister i likvärdighet. Å ena sidan får lärarna en grund att utgå från och som tagits fram i syfte att undervisningen ska utgå från alla delar i kursplanen. Å andra sidan har verksamheterna inte diskuterat vad ett sådant upplägg innebär när det kommer till lärarnas

⁵³ Siffran är framtagen utifrån hur många elever som närvarat under observerade lektioner, vi har däremot inte undersökt hur många läraren totalt ansvarar för per undervisningsgrupp/kurs.

uppdrag att individanpassa undervisningen. Det finns även en risk att det hämmar flexibilitet hos lärarna att kunna ta fram egna metoder i undervisningen. Lärarna vid denna verksamhet uppger dessutom ofta att de inte har tillräckligt med tid att utgå från de enskilda elevernas behov, förutsättningar och mål. När de undervisande lärarna inte själva planerar kursernas upplägg finns det därför en risk att lärarna inte får tillräckliga förutsättningar att ta fram egna metoder och arbetssätt för hur undervisningen ska individanpassas.

Eleverna har begränsat inflytande över undervisningen

Granskningen visar att eleverna får olika möjligheter till inflytande i planeringen och utformningen av undervisningen. I ett stort antal verksamheter efterfrågar lärarna elevernas synpunkter, förslag och önskemål om undervisningen, men det är inte alltid de använder detta som ett underlag för att planera sin undervisning. Att eleverna ges inflytande över undervisningen är inte detsamma som att eleverna styr innehållet i undervisningen eftersom lärarna behöver göra en professionell bedömning av hur undervisningen ska och bör se ut i förhållande till elevernas behov, förutsättningar och mål samt till kursplanens innehåll. Däremot ser vi i några verksamheter att eleverna framfört att de önskar ta del av moment där de lär sig "vardagssvenska", men upplever att läraren inte har ändrat något i undervisningen. I andra fall gör lärare enkäter eller utvärderingar till eleverna i slutet av kurser i syfte att utvärdera och göra ändringar i undervisningen. Det innebär dock att de ändringar som görs finns som underlag inför andra elevers kurser, vilka potentiellt skulle kunna ha andra förslag och önskemål. Dessa elever får därmed inget direkt inflytande på sin egen kurs utifrån sina egna upplevda behov och intressen.

De lärare som ger eleverna inflytande på undervisningen hämtar in elevernas synpunkter i samtal eller genom regelbundna utvärderingar på olika sätt. Lärarna ändrar även kontinuerligt innehållsliga moment eller fördjupar sig i någon språklig förmåga eller färdighet utifrån elevernas önskemål. Till exempel finns lärare som veckovis utvärderar vad eleverna har lärt sig och har förslag på att lära sig mer om. Ett annat exempel är att lärarna avslutar lektioner med att elever får uttrycka önskemål, vilka läraren sedan använder som underlag i fortsatt planering.

Lärarna varierar arbetssätt och arbetsformer

Närundervisningen varierar i både arbetssätt och arbetsformer, vilket kan främja elevernas språkutveckling. Lärarna beskriver, vilket vi också ser genom observationerna, hur de skapar en god balans mellan lärarledda genomgångar och moment med elevaktiva arbetssätt. Lärarna använder sig av bland annat rollspel, dialoger och presentationer, att skriva gemensamma texter tillsammans i helgrupp eller läsa och återberätta texter. Lärarna beskriver hur de planerar för variation över dagen och veckan men även inom moment, som att arbeta med exempelvis nyheter genom att eleverna muntligt och skriftligt analyserar tillhörande bild, rubrik och text, både själva och gemensamt.

Vi ser även att lärarna varierar arbetsformer, såsom att låta eleverna arbeta individuellt med skriv- eller övningsuppgifter eller diskutera gemensamt i hel- och smågrupper. Vi ser även att lärarna använder olika material från både läromedel och annat mer autentiskt material för att stimulera elevernas språkutveckling. Till exempel läser eleverna texter ur läromedel varvat med nyhetsartiklar eller lyssnar på och analyserar musik eller poddar.

Lärarna vid verksamheterna ser variationen som viktig för att motivera eleverna i undervisningen och för att eleverna ska kunna behålla koncentrationen under lektionerna. De framhåller vikten av att eleverna är aktiva och delaktiga i diskussioner och att de får möjlighet att träna på olika språkliga förmågor. Skolinspektionen kan konstatera att den variation vi ser i närundervisningen är positiv i och med att den kan möta en mängd olika behov och förutsättningar hos eleverna. Vi vill samtidigt betona möjligheterna att variationen kan bli mer individanpassad genom att arbetsätten och arbetsformerna planeras och utformas för att i högre grad stimulera de enskilda elevernas språkutveckling.

Distansundervisningen individanpassas mer men är inte tillräckligt varierad

I granskningen framgår att ungefär två tredjedelar av verksamheterna med undervisning på distans planerar undervisningen utifrån de enskilda elevernas behov, förutsättningar och mål. Lärarna vid verksamheterna är både tillgängliga för att kontinuerligt ge eleverna stöttning i sin språkutveckling samt planerar innehåll och uppgifter utifrån de enskilda elevernas behov, förutsättningar och mål. De ger eleverna snabb och fördjupad återkoppling, synliggör en översiktlig och individanpassad planering för eleverna, och utformar specifika uppgifter till de enskilda eleverna. Vi ser goda exempel på att lärarna individanpassar undervisningen på distans både i verksamheter där de arbetar individuellt med eleverna och i grupper.

I granskningen ser vi även att lärarna anpassar undervisningens innehåll utifrån elevernas språkliga progression och ger eleverna stora möjligheter att påverka undervisningen genom sina önskemål. Lärarna tar kontinuerligt fram uppgifter utifrån vad eleverna behöver träna mer på, såsom en viss färdighet, och kopplat till en situation i deras vardag. Lärarna planerar även undervisningen utifrån elevernas mål med studierna, såsom att ge eleverna uppgifter där de får möjlighet att utveckla ett fackspråk inom ett tänkt framtida yrke.

Det finns däremot stora kvalitetsskillnader mellan verksamheter i vilken grad de individanpassar undervisningen. I ett fåtal verksamheter studerar eleven huvudsakligen ensam genom ett läromedel med fasta uppgifter och med väldigt lite lärarstöd. Det beror till stora delar på att lärarna inom distansundervisningen har olika förutsättningar att hålla regelbunden kontakt med eleverna. Medan några lärare har tid för att handleda och ge kontinuerligt återkoppling, finns det andra lärare som snarare har som uppdrag att rätta uppgifter i läromedlet och där eleverna upplever att de får för lite stöd för att kunna förstå uppgifterna.

Stort inflytande för elever som studerar på distans

I många verksamheter som bedriver distansundervisning har eleverna möjligheter till inflytande. Många lärare tar del av elevernas önskemål när de planerar undervisningen, och ger eleverna kontinuerligt inflytande över hur ett tänkt upplägg kan anpassas. De lärare som inte lika planerat och kontinuerligt hämtar in elevernas synpunkter, förslag och önskemål, ställer ändå ofta frågor om vad enskilda elever vill göra från en gång till en annan. En tänkbar förklaring till det är att lärarna inom distansundervisningen oftare har mer kontakt med eleverna en och en. Ofta frågar läraren eleven vid lektioner eller handledningstillfällen vad hen vill göra under nästkommande tillfälle. Det gör att varje tillfälle planeras utifrån elevens eget önskemål. Det kan exempelvis handla om att eleven väljer att fokusera mer på en viss

språklig förmåga, välja nästkommande tema i läromedlet eller ger förslag på ett ämne som relaterar till elevens vardag.

Samtidigt finns några verksamheter där eleverna i stort sett inte har något inflytande, vilket framförallt är i de verksamheter där eleverna har väldigt liten kontakt med läraren. Det finns även i vissa fall en tendens att läraren låter elevernas önskemål styra undervisningen till så stor del att det inte finns någon tanke om hur eleven ska få ta del av hela det innehåll som kursplanen anger.

Låg grad av individanpassning i några verksamheter på distans

I granskningen förekommer några verksamheter med distansundervisning som i mycket låg utsträckning utgår från elevernas behov, förutsättningar och mål i undervisningen. Hos de verksamheterna är det organiserat så att eleverna helt bedriver självstudier i en digital lärplattform som innehåller fasta upplägg och uppgifter. Eleverna har sällan eller aldrig kontakt med någon lärare och får begränsad stöttning och hjälp inför att göra uppgifter och få återkoppling på uppgifterna. Eleverna vid dessa verksamheter ser undervisningens upplägg snarare som ett hjälpmedel i egna självstudier än som undervisning som stimulerar deras språkutveckling.

Eftersom uppgifterna är standardiserade är de inte heller anpassade till hur långt eleverna kommit i sin språkutveckling, även om vissa lärare uppger att de ibland kan ge extrauppgifter som utmanar eleverna. Eleverna tar del av generella teman i undervisningen, som inte utgår från elevernas mål, önskemål, eller erfarenheter, vilket gör att eleverna upplever att de inte kan lära sig att kommunicera i vardagen. Som exempel uppger elever att de ges skrivuppgifter om livet som nyanländ eller faktatexter om olika folkslag i världen, men att uppgifterna inte är fördjupande när det kommer till att kommunicera i deras vardag i Sverige.

Eftersom distansundervisningen inom dessa verksamheter, men även flera av de andra granskade verksamheterna, till stora delar består av självstudier, är regelbunden återkoppling och uppföljning av läraren särskilt viktig. Dock ser vi att det i några verksamheter framför allt är eleverna som förväntas ta kontakt med lärarna vid behov, i stället för att läraren upptäcker behov hos eleven och erbjuder stöttning utifrån det. Lärarna ger i flera fall inte heller tillräckligt utvecklad respons till eleverna, vilket framgår då elever förklarar att återkopplingen behöver fördjupas. Eleverna beskriver att återkopplingen är för ytlig, framför allt när den endast sker i skrift, och att de behöver ännu mer stöd i vad exakt de ska fokusera på i de olika uppgifterna.

Arbetsätt varierar på distans, men inte arbetsformer

I granskningen ser vi att i undervisningen på distans vid flera verksamheter varierar arbetsätt men inte arbetsformer då eleverna huvudsakligen bedriver självstudier. De uppgifter eleverna arbetar med kan vara varierade till innehåll och karaktär men upplägget bygger på att eleverna arbetar med materialet på egen hand. Eleverna får få möjligheter att studera med andra elever och på så sätt ha ett gemensamt lärande, vilket begränsar lärarnas möjligheter att variera undervisningen på ett sätt som skulle kunna stimulera elevernas språkutveckling ytterligare.

Lärarna i flera verksamheter tar vara på digitala handledningstillfällen och digitala lektioner för att variera arbetsätten. De arbetar vid dessa tillfällen med uppgifter på olika sätt, genom att läsa, sammanfatta och diskutera olika texter. De varierar

material och nyttjar digitala hjälpmedel samt använder multimodala källor för att träna ord eller läsförståelse. I de verksamheter där den huvudsakliga undervisningen sker i en digital lärplattform finns lärare som även varierar materialet utifrån elevernas behov och intressen genom att lägga till exempelvis videoklipp, nyhetsartiklar eller andra källor. Ett exempel är att lärare kan ge eleverna möjlighet att lyssna på poddar utifrån enskilda elevers behov av att få variation genom att minska sin skärmtid. I flera verksamheter kompletterar dock lärarna inte det digitala läromedlet med material utan förutsätter att läromedlet omfattar en variation av arbetsuppgifter.

De flesta verksamheter har däremot svårt att variera arbetsformerna inom undervisningen på distans. Eleverna studerar oftast själva, och ges små möjligheter att utveckla sina muntliga och skriftliga färdigheter genom lärande tillsammans med andra elever. Eleverna lyfter dessutom fram ett tydligt önskemål om att träffa andra elever för att få ett sammanhang och utbyte i sina studier och menar att de nästan aldrig har möjlighet att prata svenska. Flera verksamheter anordnar digitala lektioner med elevgrupper men det varierar i vilken utsträckning eleverna diskuterar och har utbyte med varandra på dessa. I några verksamheter har lärarna hittat sätt för att stimulera gemensamma diskussioner, medan vi i andra ser att samtalen oftare förs mellan lärarna och de olika eleverna som talar var och en för sig. Flera verksamheter ordnar dessutom träffar på plats i verksamheten, men eleverna som i övrigt får sin undervisning på distans har sällan möjlighet att delta i dessa, på grund av exempelvis arbete.

I granskningen ser vi även ett fåtal verksamheter som varierar arbetsformerna genom att eleverna arbetar med andra elever. Framför allt sker det vid gemensamma lektionsträffar digitalt eller på plats. Vi ser några exempel där lärarna tilldelar eleverna uppgifter där de ska samarbeta på olika sätt, både muntligt och skriftligt. Uppgifterna genomförs inte vid träffar vid särskilda tider, utan läraren ger instruktioner, stöd för att genomföra dem på egen hand och ger sedan återkoppling. Till exempel finns en verksamhet där lärarna strävar efter att para ihop elever, dels för att kunna vara åtminstone två vid handledningstillfällena, men också för att de ska kunna genomföra strukturerade uppgifter tillsammans. Att sammanföra elever i så hög utsträckning som möjligt, samt att ge instruktioner till eleverna för hur de genomför uppgifter gemensamt vid tider som de själva kan styra över kan vara ett sätt att nå elever som inte kan närvara vid bestämda tider.

Modersmålet används sällan som resurs

Att använda modersmålet eller elevers andra språk som en resurs i undervisningen är ett viktigt sätt att stötta elevernas språkutveckling.⁵⁴ Granskningen visar att lärarna i låg utsträckning använder modersmålet som ett sätt att stimulera elevernas språkutveckling. Det gäller inom både när- och distansundervisning, men varierar mellan verksamheterna. Även om lärarna har en förståelse för att modersmålet ska användas, är det färre som kan ge exempel på hur de medvetet arbetar med det. De flesta lärare uppger att de använder modersmålet för att översätta vissa ord och begrepp, men inte som ett sätt att ytterligare stimulera språkutvecklingen.

Vissa lärare ser hinder för att använda modersmålet som stöd i undervisningen när de själva saknar kunskaper i elevernas modersmål. Lärarna menar att de inte talar

⁵⁴ Läs vidare i Flyman Mattsson (2017).

elevernas språk och därför inte kan förklara och visa på skillnader mellan elevens språk och svenska. Samtidigt menar eleverna att de kan känna sig utanför när läraren bara talar ett av elevernas språk och inte andra. Det är också vanligt att engelska används och jämförs med i undervisningen, vilket kan vara ett sätt att stötta språkutvecklingen för vissa elever. En risk är att det i samma undervisningssammanhang finns elever som inte talar engelska, och några elever förklarar att det används mycket engelska på bekostnad av svenskan.

Det finns exempel där lärarna i högre utsträckning använder elevernas modersmål som resurs i undervisningen, även om de själva inte talar elevernas språk. Några lärare låter eleverna själva reflektera över eller förklara om skillnader mellan deras modersmål och svenska. Några lärare förklarar även skillnader i grammatik mellan olika språk för att synliggöra att språk är uppbyggda på olika sätt. Det finns också exempel på att lärarna grupperar eleverna utifrån modersmål så att eleverna stöttar varandra, för att kunna fördjupa diskussioner eller som en ingång till att förstå innehållet i undervisningen. Vissa begrepp kan vara nya för vissa elever, till exempel frågor om klimatet, och där ges eleverna möjlighet att först reda ut begreppet på sitt modersmål.

Hur undervisningens innehåll utvecklar elevernas språkförmåga

Granskningens andra frågeställning handlar om i vilken utsträckning undervisningen ger förutsättningar för eleverna att utveckla en allsidig språkförmåga för olika situationer. Fokus inom frågeställningens område ligger på elevernas möjligheter att utveckla sin språkliga förmåga inom hör- och läsförståelse, muntlig produktion och interaktion samt skriftlig färdighet. Eleverna ska enligt kursplanen öva på dessa förmågor och färdigheter i situationer som rör vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv.

Området har bedömts utifrån tre kvalitetskriterier:

- Eleverna ges rika möjligheter att öva på olika språkförmågor/färdigheter med utgångspunkt i ett innehåll som utgår från kursplanen och har anknytning till deras vardags- och samhällsliv.
- Eleverna ges rika möjligheter att öva på olika språkförmågor/färdigheter med utgångspunkt i ett innehåll som utgår från kursplanen och har anknytning till studie- och arbetsliv.
- Läraren planerar och genomför en undervisning vars innehåll präglas av ett jämställdhetsperspektiv.

Granskningen visar att undervisningen i de flesta verksamheterna ger eleverna möjlighet att utveckla olika språkliga förmågor kopplat till olika innehåll. Däremot har 16 av 30 verksamheter behov av att utveckla arbetet inom delar av området utifrån ovanstående kvalitetskriterier. Verksamheter som bedriver närundervisning respektive på distans har olika utmaningar. Inom närundervisningen har vi bedömt att lärarna behöver ge eleverna fler möjligheter att kommunicera på olika sätt och i fler typer av situationer, till exempel studielivsrelaterade. Vad gäller distansundervisningen har vi framför allt bedömt att lärarna inte ger eleverna tillräckliga möjlig-

heter att utveckla muntliga färdigheter. I ett fåtal verksamheter är utvecklingsområdet mer omfattande. Där kopplas arbetet med hör- och läsförståelse, muntlig och skriftlig färdighet i lägre grad till situationer i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv.

Lärarna prioriterar både innehåll och vilka språkliga förmågor som tränas i undervisningen

I granskningen ser vi att lärarna prioriterar vilket innehåll som inkluderas eller vilka språkliga förmågor eleverna ges möjligheter att utveckla, vilket får olika konsekvenser. Det handlar till exempel om att vissa områden prioriteras på bekostnad av andra eller att språkliga förmågor generellt är mer i fokus än undervisningens innehåll. Flertalet lärare utgår därtill framför allt från ett visst läromedels eller fasta planeringars innehållsliga teman, men säkerställer inte alltid att innehållet inkluderar kursplanens alla områden.

I några verksamheter prioriterar lärarna att arbeta med vissa områden på bekostnad av andra. Det kan finnas olika skäl till detta, såsom att verksamheten har ett arbetsfokuserat koncept som präglar innehållet eller att lärare bedömer att eleverna redan lär sig svenska i olika sammanhang vid sidan av studierna. Till exempel utformar en lärare lektioner i distansundervisningen så att eleverna nästan enbart arbetar med grammatik och formfokuserade moment, och förklarar att eleverna redan tar del av en svensk vardag vid sidan av studierna. Eftersom läraren har begränsat med handledningstid, har läraren gjort en bedömning att eleverna gynnas mest av handledning i grammatik.

I granskningen ser vi också en tendens att lärarna fokuserar mer på språkliga förmågor än områdena vardags-, arbets-, studie- och arbetsliv i undervisningen. Som exempel planerar lärarna för att eleverna tränar på olika språkliga förmågor under olika dagar, men planerar inte lika tydligt för hur de olika områdena ska tas upp i undervisningen och under elevernas kurser. Därutöver fokuserar lärarna oftare på hur de stöttar eleverna att utveckla språkliga förmågor utifrån deras behov, men ger mer sällan exempel på hur de utgår från elevernas mål eller intressen när de tar fram ett visst innehåll.

Att lärarna prioriterar innehåll eller språkliga förmågor på ett sätt som gör att annat inte inkluderas kan bero på olika saker. I vissa fall handlar det om begränsat med handledningstid med eleverna, men det skulle även kunna finnas ett samband med att flera rektorer inte följer upp lärarnas undervisning. Vi ser dock att det ofta går hand i hand med att verksamheterna även har utvecklingsbehov när det gäller att planera undervisningen, och därmed även undervisningens innehåll, utifrån elevernas behov, förutsättningar och mål.

Vanligt att situationer hämtade från elevernas liv inte används i undervisningen

Granskningen visar att det är vanligt förekommande att lärarna inte hämtar situationer ifrån elevernas liv som exempel i undervisningen. Inslag av språklig övning med generell koppling till vardagsliv finns dock ofta, och är många gånger verklighetsnära. På så sätt kan eleverna dra paralleller mellan studierna och de situationer de upplever i vardagen, men däremot upplever många elever att undervisningen inte på ett konkret sätt knyter an till deras liv utanför studierna. I granskningen ser

vi att en orsak till detta kan vara att undervisningen inte utgår från elevernas behov, förutsättningar och mål. Därför relaterar inte undervisningens innehåll specifikt till elevernas olika erfarenheter, intressen eller tänkta framtida yrken.

I vissa av de granskade verksamheterna får däremot inte eleverna alls uppgifter med verklighetsnära situationer. I Skolinspektionens intervjuer framför många elever en önskan om att lära sig att kunna samtala med människor och att klara kontakter med myndigheter. Vid en verksamhet uppger elever att de efter relativt lång tids studier fortfarande inte kan kommunicera med exempelvis personal i mataffären. Vissa elever anser dessutom att de begränsas till att lära sig av sina barn hur man kommunicerar med personal på barnens förskola och skola. Som en konsekvens av att inte vardagsnära och autentiska material som exempelvis elevernas mejl, samtalssituationer eller frågor används i undervisningen, ges eleverna inte möjligheter till språklig träning för sammanhang de ingår och kommer att ingå i.

I verksamheter där lärarna mer tydligt utgår ifrån elevernas intressen, erfarenheter och mål ingår exempel hämtade från elevernas vardag i undervisningen. Det handlar till exempel om att träna yrkesspråk när elever som arbetar inom vård får uppgifter som relaterar till ett sådant sammanhang. Det kan också handla om att klara sig i vanliga situationer i vardagen, som hur man samtalar under fikaraster, kan prata vid hämtning på förskolan eller hur man fyller i olika blanketter. Läraren anpassar och riktar uppgifter till antingen enskilda elever eller hela elevgrupper när det är relevant.

Undervisning med anknytning till studieliv tolkas ibland som ett vägledande uppdrag

Det finns återkommande exempel på att lärarna inte ger eleverna tillräckliga möjligheter att träna på att vara aktiva och kommunicera i situationer som rör studieliv. Ett innehåll kopplat till studielivet kan till exempel behandla hur det är att studera i Sverige, på komvux i sfi eller i vidare studier och att kommunicera i olika situationer i sådana sammanhang. I kursplanen för komvux i sfi står det att utbildningen ska ge språkliga redskap för att kommunicera och delta aktivt i vardags-, samhälls- och arbetsliv samt fortsatta studier. Av betygskriterierna framgår att eleverna ska kunna förstå tal, läsa och förstå enkla texter, kommunicera muntligt och skriva enkla texter i olika situationer i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv.⁵⁵

Kursplanen innehåller därmed fyra olika områden som eleverna behöver utveckla sitt språk inom - vardagsliv, samhällsliv, arbetsliv och studieliv. Inom de tre förstnämnda områdena ger i stort sett alla granskade verksamheter eleverna möjligheter att utveckla sitt språk i olika situationer. Det finns dock utvecklingsbehov kopplat till området studieliv. I vissa verksamheter får eleverna inte möjlighet att utveckla sitt språk inom detta område – och i flera verksamheter visar lärarna också en osäkerhet kring vad undervisningen kan innehålla i koppling till området studieliv.

Många lärare tolkar kopplingen till området enbart som ett vägledande uppdrag. Vid några verksamheter hänvisar lärarna till att studie- och yrkesvägledarna pratar och informerar om möjligheten till att studera vidare. Andra exempel är att lärarna berättar om möjligheterna till att studera parallella kurser med komvux i sfi eller

⁵⁵ SKOLFS 2017:91.

att de bara pratar om studieteknik. Det handlar då framför allt om att eleverna in-formeras om sina studier, men inte om att de får kommunicera och träna sin språkliga förmåga i olika situationer inom studielivet.

Skolinspektionen har tagit del av de läromedel som används vid verksamheterna och ser att uppgifter med anknytning till studieliv inte alltid ingår. De lärare som planerar undervisningen genom att följa ett analogt eller digitalt läromedel kontrollerar sällan innehållet i förhållande till kursplanen, för att komplettera med de delar som inte ingår.

Samtidigt finns det lärare som beskriver hur de tar upp olika situationer och olika sammanhang inom detta område. Till exempel ger lärare eleverna i uppgift att utifrån egna erfarenheter jämföra hur det är att studera i Sverige jämfört med i andra länder. Ett annat exempel är lärare som arbetar med ordförståelse, texter och hör-förståelse i samband med att eleverna ska prata om vidare studier.

Litet fokus på muntlig språkförmåga på distans

I undervisningen på distans visar granskningen att många verksamheter upplever utmaningar med att ge eleverna möjligheter till att träna muntlig produktion och interaktion i olika situationer och sammanhang. Precis som beskrivits i föregående kapitel, arbetar eleverna inom distansundervisningen ofta själva och bara i begränsad omfattning ihop med andra elever. Konsekvensen blir både brist på lärande tillsammans med andra elever, men också att eleverna inte får öva sig i att anpassa sitt språk efter olika mottagare, syften och situationer.

De flesta verksamheter med distansundervisning har organiserat för att eleverna ska få möjlighet att på något sätt ha muntliga uppgifter i undervisningen. Lärare med elever som till största delen bedriver självstudier organiserar ofta muntliga övningar vid digitala handledningstillfällen. Dock träffar eleverna läraren ganska sällan vid sådana tillfällen, exempelvis finns det elever som bara träffar sin lärare 30 minuter per vecka. I en annan verksamhet träffar eleverna läraren en timme i grupp tillsammans med andra elever, samt med möjlighet för ett par elever att boka in ytterligare en halvtimmes handledning i anslutning till denna lektion. Det finns också elever som aldrig träffar sin lärare, utan får handledning eller rättning i skrift. Vid några verksamheter organiseras elever att delta i digitala lektioner i grupp för att interagera med varandra. Dock framgår genom observationer att läraren oftast ställer frågor till eleverna som svarar var och en, snarare än att eleverna får utrymme att vara aktiva genom att interagera med varandra. Många elever uttrycker att de vill öva kommunikativa färdigheter mer, och lärarna hänvisar många gånger till att eleverna får språklig träning utanför undervisningen. Trots detta är det ovanligt att lärarna ger eleverna uppgifter som syftar till att träna muntligt mellan undervisningstillfällena, varken med andra elever eller på egen hand, eller arbetar med att ge eleverna återkoppling på situationer där de tränar sin muntliga förmåga utanför undervisningen.

Några verksamheter i granskningen anordnar träffar på plats eller digitalt utöver elevernas ordinarie handledningstillfällen eller lektioner för att skapa fler tillfällen att tala, exempelvis genom språkcaféer, men det är vanligt att det rör sig om ett fåtal tillfällen och att det är svårt för eleverna att delta på dessa. Ett annat problem är att grupperna kan bestå av elever från olika kurser, och att lärarna inte alltid vet vilka som närvarar. Lärarna är därför inte alltid medvetna om vad eleverna kan eller

behöver träna på vid dessa träffar, och känner till exempel inte till om det finns särskilda situationer som eleverna behöver träna sig muntligt inom eller vad eleverna behöver för återkoppling för att utveckla sina muntliga färdigheter.

Det finns även flera verksamheter där lärare är medvetna om elevernas behov av att utveckla muntliga färdigheter och där de prioriterar det när de möter eleverna. Men för att möta elevernas behov av att träna sina muntliga färdigheter behöver dessa tillfällen kompletteras och då erbjuder vissa verksamheter fler studieträffar och med det mer tid för kommunikation. Granskningen ger också exempel på att lärare har hittat kreativa arbetsformer som inte kräver mer handledningstid eller är beroende av att ske vid en viss tidpunkt. Det handlar bland annat om att sammanföra elever så att de kan diskutera med varandra och genomföra uppgifter tillsammans. Grupparbeten som kompletterar självstudierna stärker alltså inte bara möjligheterna att utveckla muntliga färdigheter utan främjar även att eleverna får möjligheter till lärande med andra elever.

Begränsat med reflektion om jämställdhet

I granskningen har de flesta verksamheterna en undervisning där eleverna får möjlighet att vid något tillfälle reflektera över jämställdhet i vardags-, samhälls- studie- och arbetsliv i undervisningen. Det är däremot sällan verksamheterna inkluderar reflektion om jämställdhet kontinuerligt i undervisningen. I läroplanen står att lärarna ska se till att undervisningen till innehåll och upplägg präglas av ett jämställdhetsperspektiv. De ska även synliggöra och med eleverna diskutera hur olika föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt kan påverka människors möjligheter och val.⁵⁶

I granskningen ser vi att jämställdhetsaspekter behandlas genom temaarbeten vid enstaka tillfällen, eller genom att det enstaka gånger spontant kommer upp under diskussioner i undervisningen. Få lärare ser till att ge eleverna möjlighet att kontinuerligt reflektera över jämställdhet, exempelvis genom att diskutera detta i förhållande till olika områden. Lärarna hänvisar till att de förlitar sig på att läromedel täcker det innehåll som undervisningen ska omfatta, och när jämställdhet inte ingår i läromedlen får det därför sällan utrymme i undervisningen.

I distansundervisningen reflekterar eleverna än mer sällan över jämställdhet än i närundervisningen. Det finns också begränsat med utrymme för elever att interagera med varandra på distans, vilket kan vara en förklaring till varför sådana reflektioner inte blir en del av undervisningen. Att lärare och elever ofta träffas under korta stunder med syfte att gå igenom ett visst innehåll kan också bidra till att jämställdhet inte lika ofta uppkommer spontant i diskussioner. Visserligen kommer jämställdhet in i diskussioner under frivilliga träffar, men eftersom långt ifrån alla elever deltar i träffarna är det en betydande andel som aldrig reflekterar över jämställdhet i undervisningen.

Lärare som låter eleverna reflektera över jämställdhet kontinuerligt kombinerar det med olika teman och material och på olika sätt. Exempel hämtas från vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv, till exempel löneskillnader, kvinnodominerande yrken, rollfördelningen i hemmet eller könsroller kopplat till föräldraledighet. Det

⁵⁶SKOLFS 2012:101.

sker även återkommande och ingår aktivt som en del av andra uppgifter och teman. Vid dessa verksamheter får eleverna på så sätt möjlighet att reflektera över hur jämställdhet berör flera delar av livet.

Andra iakttagelser

I granskningen har vi även velat belysa de förutsättningar som rektorn ger lärarna. Vi har valt att ställa frågor om detta för att öka möjligheten att förstå iakttagelserna som görs av undervisningen inom komvux i sfi. Denna information har inte ingått i kvalitetsbedömningarna av verksamheternas arbete.

Lärarnas förutsättningar påverkar undervisningens kvalitet

Vi ser mönster i sfi-lärarnas utsagor om de förutsättningar de har för sitt arbete och de bedömningar av kvaliteten i undervisningen som gjorts i granskningen. Vi ser att i verksamheter där lärarna påtalar begränsade förutsättningar, finns också ofta större utvecklingsbehov gällande undervisningens kvalitet. Återkommande i dessa verksamheter är att rektorns ledning och uppföljning uppges vara begränsad, det är lite tid avsatt för kontakt mellan lärare och elev vid distansundervisning samt att lärarna anser sig ha små möjligheter att samverka med andra lärare.

I verksamheter med flera och mer omfattande utvecklingsområden är det vanligt att rektorn uppger att rektorn inte leder, följer upp och utvärderar undervisningen. Rektorerna ger en bild av att de i vissa fall själva har begränsade förutsättningar när de har många arbetsuppgifter inom sin tjänst. Många rektorer förklarar att de litar på att lärarna utvecklar undervisningen, att de prioriterar en annan del av utbildningen eller saknar tid för uppföljning. I verksamheterna där rektorn uppger sig vara involverad i undervisningen beskriver lärarna tvärtom sällan att de upplever otillräckliga förutsättningar.

En faktor som många lärare upplever som begränsande är otillräcklig tid för planering och individanpassning av undervisningen. Granskningen visar att många av verksamheterna med stora utvecklingsbehov har mycket begränsad tid avsatt för kontakt mellan elev och lärare, då det till exempel kan röra sig om en halvtimme per vecka. I några verksamheter där utbildningen finns på entreprenad uppger de att den tid de har att använda ofta är låst av innehållet i avtal. Rektorerna i dessa verksamheter hänvisar till vad som står i avtalen, men uppger att de sällan följer upp undervisningens kvalitet.

Även en önskan om mer samverkan med andra lärare påtalar av många lärare, i synnerhet lärare som bedriver distansundervisning. Lärarna uttrycker också att det är svårt att hitta goda arbetssätt som gynnar elevernas språkutveckling på distans. Vid ungefär hälften av de granskade verksamheterna på distans är lärarna ensamt ansvariga för undervisningen inom studieformen, även om det ofta finns andra lärare inom verksamhetens närundervisning. Distansundervisningen hanteras ibland som en helt separat del av verksamheten, och prioriteras enligt vissa rektorer och lärare ner i utvecklingsarbetet, vilket vissa rektorer berättar att de vill ändra på. Granskningen visar att verksamheter inom distansundervisningen där flera lärare samarbetar med varandra har färre utvecklingsområden. Bristen på samverkansmöjligheter framträder därmed som en möjlig förklaring till de utvecklingsbehov som Skolinspektionen identifierat.

Lärarna lyfter även att vissa organisatoriska faktorer spelar roll för deras möjligheter att planera undervisningen utifrån elevernas behov, förutsättningar och mål. Vid några verksamheter finns så få elever att de väljer att slå samman olika kurser eller studievägar. Till exempel kan elever som går i kurs 2C och 2D slås ihop till en grupp. Eleverna läser då olika kurser och befinner sig på olika språkliga nivåer, vilket läraren behöver ta hänsyn till i undervisningen. Även om detta upplevs som försvärande av lärarna, ger dock inte granskningen en bild av att det finns ett samband mellan hopslagning av kurser eller studievägar och brister i undervisningens kvalitet. Granskningen ger exempel på verksamheter med sådana förutsättningar, som har en undervisning av god kvalitet.

Avslutande diskussion

Den kommunala vuxenutbildningen i svenska för invandrare syftar till att ge eleverna grundläggande kunskaper i svenska språket. Eleverna som studerar inom komvux i sfi kommer från olika förhållanden, är i olika åldrar och kan ha helt skilda studiebakgrunder. Det ställer stora krav på utbildningens flexibilitet och individanpassning. Utbildningen organiseras exempelvis i olika studieformer, på dag- och kvällstid, med kontinuerliga starter av utbildningen, samt även med olika utformningar av kursernas innehåll och arbetssätt. Samtidigt finns starka samhälleliga intressen av att eleverna ska klara studierna så snabbt som möjligt så att de kan gå vidare till studier eller arbeta och försörja sig själva. I inledningen beskrev vi de utmaningar och kvalitetsbrister som kan kopplas till undervisningen inom komvux i sfi, vilka i flera fall har att göra med just utmaningarna att möta dessa olika behov och intressen inom en och samma verksamhet.

Undervisningen inom komvux i sfi har varit föremål för debatt under de senaste åren. Det finns ett allmänt politiskt intresse av att människor som kommer till Sverige ska få bra möjligheter att lära sig svenska snabbt. Kritik mot att utbildningen inte har varit ändamålsenlig i förhållande till dessa intressen har lett till flertalet olika reformer och ändringar i utbildningen. Bland annat gjordes sfi till en del av komvux 2016, sammanhållna studievägar infördes 2017, och en förenklad betygsskala 2022. Syftet med reformerna har därför varit att på olika sätt stärka kvaliteten inom utbildningen.

Skolinspektionen har i den här granskningen av 30 verksamheter, varav 14 som bedriver distansundervisning, utgått utifrån en riskbild som lyfts av utredningar och granskningar under de senaste åren. I denna riskbild ligger att undervisningen i komvux i sfi behöver individanpassas ytterligare, och att eleverna i framför allt undervisningen på distans inte ges tillräckliga möjligheter att utveckla muntliga färdigheter. I Skolinspektionens tidigare granskning av undervisningen inom komvux i sfi 2018, av 15 verksamheter med närundervisning, framgick bland annat att lärarna inte individanpassar i och med att de inte tar del av elevernas individuella studieplaner eller gör kartläggningar över elevernas behov, förutsättningar och mål. Det framgick även i den granskningen att elever som ligger långt fram i sin språkutveckling inte utmanas i undervisningen och att elevinflytandet var begränsat.

Skolinspektionen kan konstatera att flera delar av riskbilden bekräftas i denna granskning. Med tanke på att utredningar och granskningar återkommande pekat

på brister i kvaliteten i utbildningen och insatser vidtagits för att möta tidigare konstaterade kvalitetsbrister, är det oroväckande att vi i denna granskning ser att det fortsatt finns problem. I de granskade verksamheterna finns utmaningar med att lärarna inte planerar undervisningen utifrån elevernas behov, förutsättningar och mål. De elever som studerar på distans får begränsade möjligheter att utveckla muntliga färdigheter, distansundervisningen är inte tillräckligt varierad och eleverna får sällan möjlighet till lärande tillsammans med andra elever.

Lärarna behöver ytterligare utgå från elevernas behov, förutsättningar och mål i undervisningen

För att undervisningen inom komvux i sfi ska kunna vara likvärdig för alla elever, behöver den utgå från att de vuxna studerande har en mångfald av behov som varierar. I arbetet med att individanpassa undervisningen är det viktigt att både i planeringen och i genomförandet av undervisningen ta hänsyn till vilka de olika eleverna är och vad de har för behov, förutsättningar och mål. I granskningen ser vi att lärarna inom framför allt närundervisningen inte använder kunskaper de har om elevernas behov, förutsättningar och mål när de planerar undervisningen.

Lärarna har vissa arbetssätt för att individanpassa undervisningen, såsom att ta del av individuella studieplaner och genomföra kartläggningar av elevernas kunskaper, erfarenheter, intressen och mål. Dessa kompletteras och revideras löpande. Ett utvecklingsbehov som däremot återkommer är att lärarna inte planerar undervisningen med syfte att de ska utgå från de olika elevernas behov, förutsättningar och mål, framför allt i närundervisningen. I granskningen ser vi exempel på att eleverna arbetar med områden och färdigheter som de redan har utvecklat och att elever som inte har nått så långt i sin språkutveckling inte har möjlighet att tillgodogöra sig undervisningen.

När undervisningen inte utgår utifrån den mångfald av behov som finns hos eleverna finns en risk att det tar längre tid för elever att nå upp till betygskriterierna för kurserna inom komvux i sfi. Det finns även en risk att eleverna tappar motivationen att lära sig vilket i sin tur också kan leda till att elever hoppar av sin utbildning. Undervisningen inom komvux i sfi ska vara en möjlighet för en bred skara vuxna invandrare att lära sig svenska och behöver utformas utifrån att de är individer med väsentligt skilda erfarenheter och intressen.

Undervisningens innehåll behöver utgå från elevernas liv och verklighet

Dagens alltmer komplexa arbets- och samhällsliv gör att det i de flesta yrken och även för vidare studier ställs stora krav på högst varierande muntliga och skriftliga språkfärdigheter av både allmänt social och mer yrkesspecifik karaktär. Granskningen visar att många lärare inkluderar kommunikativ språkträning inom områdena vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv. Lärarna genomför en undervisning där eleverna ges möjligheter att utveckla de språkliga förmågorna hör- och läsförståelse, muntlig produktion och interaktion samt skriftlig färdighet i olika situationer och sammanhang inom dessa områden.

Samtidigt ser vi i granskningen att lärarna i högre utsträckning behöver ta vara på elevernas synpunkter, erfarenheter, intressen och mål med utbildningen för att eleverna ska motiveras i sina studier och uppleva att undervisningen är relevant för dem. Många elever menar att flera teman i undervisningen är generellt intressanta, men att de skulle behöva fler situationer som är hämtade från deras verklighet.

Flera forskare anser att undervisningen behöver ta hänsyn till den sociopolitiska omgivningen och i hög grad ha delaktighet i samhället och självförverkligande som mål.⁵⁷ Därför förordar forskare också att läraren i undervisningen bör utgå från de erfarenheter som eleverna har utanför verksamheten. Flera studier pekar dessutom på att klassrumsaktiviteter som bygger på elevernas erfarenheter öppnar upp för systematiska och strukturerade reflektioner över såväl språkliga som samhälleliga fenomen.⁵⁸

I granskningen framkommer att flera lärare förlitar sig på att de läromedel och fasta planeringar de utgår från täcker ett brett innehåll. Som forskning beskriver finns dock begränsat innehåll i läromedel och innehållet behöver kompletteras för att eleverna ska möta ett autentiskt material som speglar vardagsnära situationer.⁵⁹ Även om många lärare i granskningen kan beskriva att de tar upp situationer som eleverna möter i sin vardag lyfter flera elever att de i högre utsträckning vill öva på situationer de möter, såsom hur de kommunicerar i mataffären, med barnens förskola, i arbetssammanhang med flera. En ytterligare problematik är när lärarna förhåller sig till fasta kursupplägg trots kontinuerliga intag i kursen, vilket innebär att vissa elever behöver repetera sådant som de redan gjort och kan medan andra elever kanske inte möter ett visst innehåll någon gång under sin tid på kursen.

Att eleverna inte får möjlighet att utveckla ett funktionellt språk i vardagen riskerar att innebära svårigheter för individen att verka och knyta kontakter i närsamhället. I kursplanen står att utbildningen ska ge språkliga redskap för att kommunicera och delta aktivt i vardags-, samhälls- och arbetsliv samt fortsatta studier.⁶⁰ När undervisningen knyter an till verklighetsnära situationer utifrån elevernas intressen och erfarenheter ger det eleverna redskap att kommunicera i sin vardag och träna sitt språk utanför undervisningen vilket skapar motivation i språkinläringen.

Lärarna behöver stöd i hur de ska tolka begreppet studieliv

I kursplanen för komvux i sfi står det att utbildningen ska ge språkliga redskap för att kommunicera och delta aktivt i vardags-, samhälls-, arbetsliv samt fortsatta studier. Eleverna ska kunna förstå tal, läsa och förstå enkla texter, kommunicera muntligt och skriva enkla texter i olika situationer i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv. Fokus är att eleverna ska utveckla en kommunikativ förmåga i olika sammanhang, däribland studieliv.⁶¹ I kursplanen nämns alltså både begrepp som fortsatta studier och studieliv.

⁵⁷ Lindberg och Sandwall (2012).

⁵⁸ Lindberg och Sandwall (2012).

⁵⁹ Sandwall (2013a, b).

⁶⁰ SKOLFS 2017:91.

⁶¹ SKOLFS 2017:91.

Granskningen visar att det finns en osäkerhet hos lärare kring vad som avses med "studieliv" och vilket innehåll som kan tas upp inom undervisningen. Lärarna beskriver i flera fall området studieliv enbart som ett vägledande uppdrag och att det är en uppgift för studie- och yrkesvägledare. Fokus blir då på att eleverna ska få information om studier och inte hur de som vuxna individer som studerar inom komvux, är aktiva och kommunicerar i olika situationer och sammanhang i studielivet.

Att det finns en osäkerhet kring vad som kan tas upp och vilka situationer och sammanhang som kan vara relevanta inom studieliv kan vara en orsak till att lärare fokuserar på kursplanens andra områden. I vissa fall kan kursplanens innehåll även hamna i skymundan för att läraren låter individens behov styra undervisningens innehåll. Det är viktigt att elever får träna sitt språk i situationer inom alla fyra områden vardags-, samhälls-, arbets- och studieliv eftersom det ger dem möjlighet att utveckla sitt språk utifrån olika syften, mottagare och situationer.

I flera verksamheter har också de olika språkliga förmågorna ett tydligt fokus, genom att exempelvis planeringar eller lektioner under veckan delas upp utifrån fokus på de olika språkliga förmågorna. När lärarna beskriver hur de individanpassar undervisningen handlar det ofta om att elever behöver utveckla en viss språklig förmåga. Det finns inte lika tydligt fokus på att eleven behöver utveckla sitt språk inom ett visst område eller i vissa situationer och att säkerställa att de fyra olika områdena i kursplanen är med och fördjupas i undervisningen.

Att lärare tillsammans diskuterar vad kursplanens innehåll betyder i relation till undervisningen, och att utgå från elevens behov, förutsättningar och mål är centralt. Det är också viktigt att lärare får stöd i vad de innehållsliga delarna avser i nuvarande kursplan avser, med tanke på att granskningen visar på att det i nuläget finns en osäkerhet i hur det ska tolkas.

Studier på distans har potential, men behöver utvecklas

Distansundervisning kan vara nödvändigt för personer som vill kombinera sina studier med arbete eller exempelvis föräldraledighet. Det är därför en viktig studieform för att denna elevgrupp ytterligare ska kunna stärka sina kommunikativa färdigheter i svenska. Även de som studerar på distans ska ha möjlighet att tillägna sig grundläggande kunskaper i svenska och utveckla ett funktionellt andraspråk. I kursplanen för komvux i sfi står att eleven genom undervisningen ska ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att tala, lyssna och samtala på svenska samt att anpassa språket till olika syften, mottagare och situationer.⁶² I granskningen ser vi att distansundervisningen inom komvux i sfi behöver utvecklas för att höja kvaliteten inom framför allt två områden. Eleverna behöver ges större möjligheter att utveckla muntliga färdigheter och de behöver få samarbeta med andra elever på ett sätt som stimulerar lärande tillsammans med andra elever, oavsett hur utbildningen organiseras. Samtidigt behöver undervisningen utgå från och vara anpassad till elevernas behov och till deras förutsättningar att delta i olika sammanhang.

Vid de flesta av de granskade verksamheterna som bedriver utbildning på distans ges eleverna ytterst få möjligheter att diskutera med varandra eller genomföra

⁶² SKOLFS 2017:91.

skriftliga eller muntliga uppgifter gemensamt. Det är vanligt att verksamheterna erbjuder fler frivilliga träffar vid fasta tider, vilket är ett bra sätt att ge ytterligare möjligheter för eleverna. Men eftersom inte alla elever kan delta i dessa på grund av sådant som fasta arbetstider finns behov av att organisera så att eleverna även sammanförs på andra sätt. Även om både lärare och rektorer konstaterar att eleverna skulle behöva öva den muntliga förmågan ytterligare har sällan något gjorts för att utveckla detta och hitta nya möjligheter.

Samtidigt ser vi att enstaka verksamheter i högre grad tagit tillvara på distansundervisningens möjligheter genom att utveckla sätt för att elever ska mötas, genomföra uppgifter där de utvecklar muntliga färdigheter och ges möjligheter till ett lärande tillsammans med andra elever. Så som många lärare gör handlar det om att ge eleverna möjligheter att diskutera digitalt, och att läraren utformar par- och gruppuppgifter som eleverna genomför gemensamt. Att organisera uppgifter som eleverna genomför vid valfria tider, samt nyttja möjligheterna med digitala verktyg, kan vara ett sätt att lägga upp undervisningen så att den passar elevernas förutsättningar.

Eftersom det i den här granskningen, liksom i tidigare studier, framkommer att det många gånger finns flera utmaningar med den undervisning som bedrivs på distans, är det viktigt att distansundervisning inte prioriteras bort i verksamheternas utvecklingsarbete. Istället bör verksamheterna ta vara på och utveckla den flexibilitet och individanpassning som distansundervisning möjliggör, så att utbildningen i större utsträckning möter elevernas behov, förutsättningar och mål. För att alla elever ska ha möjlighet att studera på distans behöver de stöd, till exempel genom att instrueras i studieteknik eller hur de använder digitala hjälpmedel som stöd i studierna. Viktigt är att huvudmän och rektorer förser verksamheterna med tillräckliga förutsättningar att kunna utveckla distansundervisningen.

När rektorer och lärare utvecklar distansundervisningen är det viktigt att utgå från de förutsättningar och möjligheter som finns för just denna studieform. I flera fall i granskningen ser vi att ett läromedel som inte kompletteras kan begränsa vad undervisningen tar upp. Vi ser även att innehåll och arbetssätt i distansundervisningen påverkas av hur närundervisning brukar organiseras, såsom att grupparbeten och muntliga uppgifter sker på plats. Elever behöver oavsett organisering av undervisningen få möjlighet till en variation och balans mellan olika arbetsformer som främjar deras språkutveckling. Ett viktigt sätt att variera arbetsformerna är att ge eleverna möjligheter till lärande tillsammans med andra elever.

Verksamheter behöver utgå från de särskilda möjligheter som distansundervisningen ger. Det handlar om att skapa möjligheter till utbyte mellan elever, både skriftligt och muntligt, utifrån de förutsättningar som finns för distansundervisningen, vilket kan behöva skilja sig från hur det görs i annan undervisning. Skolforskningsinstitutet beskriver i sin forskningsöversikt Individanpassad vuxenutbildning med fokus på digitala verktyg⁶³ hur lärare med hjälp av digitala verktyg kan förmedla ett omfattande kursmaterial till eleverna och variera arbetssätt utan att det behöver ske i ett klassrum.⁶⁴ I en sammanfattning av forskningsöversikter, Att lära på avstånd, beskriver de även möjligheter och ger exempel på att kollaborativt

⁶³ Skolforskningsinstitutet (2019).

⁶⁴ Skolforskningsinstitutet (2019), s. XI, och s. 38-40.

lärande på distans kan ske med hjälp av olika digitala verktyg för att bland annat skriva i gemensamma dokument samt interagera i chattforum eller via video.⁶⁵ De betonar att undervisningen inte nödvändigtvis behöver ske i realtid, och behöver därför inte läggas upp genom träffar och möten utan kan ske genom att nyttja dessa digitala möjligheter.

Många lärare lyfter svårigheten att låta elever utveckla muntliga färdigheter eftersom de har få tillfällen för handledning med eleverna. Rektorer och lärarna behöver då utveckla och planera hur distansundervisningen ska genomföras för att eleverna ska kunna utveckla muntliga färdigheter. Frågor som kan ställas är hur lärare ytterligare kan förbereda uppgifter där digitala verktyg kan användas på nya sätt, hur uppgifter utformas, eller om det exempelvis går att utnyttja att elever kan samarbeta med varandra mer för att utveckla muntliga färdigheter men också för ett lärande tillsammans med andra elever. Även om det i denna granskning inte ingått specifikt att granska hur utbildningen organiseras och elevernas tillgång till lärarledd undervisning är det likväl så att detta också är viktiga faktorer för att ge en god undervisning för att stödja eleverna i att utveckla sin kommunikativa förmåga.

Lärare behöver bättre förutsättningar för att kunna utveckla undervisningen

Granskningen visar att eleverna inte ges likvärdiga möjligheter att utveckla ett funktionellt andraspråk i och med att det finns så stora skillnader i undervisningens kvalitet mellan verksamheter. Medan några verksamheter utmärker sig väl och gör ett gott arbete i detta avseende, har andra verksamheter utvecklingsområden som rör väsentliga delar av undervisningen. Det finns flera tänkbara orsaker och förklaringar till varför kvaliteten skiljer sig så mycket åt mellan verksamheter.

I granskningen ser vi att utbildningen och undervisningen organiseras och utformas på olika sätt i olika verksamheter, vilket i sin tur kan påverka lärarnas förutsättningar att bedriva undervisningen på olika sätt. Beroende på om undervisningen bedrivs på plats eller på distans, och hur de lagt upp undervisningen utifrån detta är sådana aspekter som påverkar förutsättningarna.

Rektorer och lärare beskriver ytterligare förutsättningar som de ser som viktiga för att kunna individanpassa undervisningen än mer, variera undervisningen och att ge eleverna goda möjligheter att lära sig kommunicera inom olika områden. De betonar att bland annat tid för planering, samverkan med andra lärare och rektors uppföljning av undervisningen behöver utvecklas.

Andra utredningar och granskningar har även visat på flera brister i förutsättningar som behövs för att eleverna ska få en undervisning med god kvalitet, vilka presenteras nedan. Bland dessa är att huvudmannen behöver ta ett större ansvar över uppföljningen av undervisningen, att kompetensutveckling inom vuxenutbildningen är åsidosatt eller att kraven på behörigheten för att undervisa inom komvux i sfi är låga. Dessutom är andelen lärare med lärarlegitimation med behörighet att undervisa inom komvux i sfi låg.

⁶⁵ Skolforskningsinstitutet (2020), s. 10.

Rektorn och huvudman behöver ge förutsättningar

Eleverna inom komvux i sfi har väsentligt olika erfarenheter och bakgrund, vilket är anledningen till varför utbildningen behöver individanpassas för att i så hög grad som möjligt möta dessa olika elever. Lärarna i granskningen upplever däremot att förutsättningarna sätter begränsningar för att kunna möta den mångfald av behov, förutsättningar och mål som finns hos eleverna. Många lärare menar att de inte har tillräckligt med tid för att planera och individanpassa undervisningen, samtidigt som rektorerna i flera fall uppger att de inte leder något arbete vad gäller individanpassning i undervisningen. Utifrån rektorers egna beskrivningar framgår att rektorer inte tar ansvar för att utveckla undervisningen då till exempel utbildning som läggs ut på entreprenad inte följs upp eller där distansundervisningen är åsidosatt i utvecklingsarbetet. Att just komvux är en skolform som inte följs upp av huvudmännen är ett problem som Skolinspektionen uppmärksammat i flera granskningar⁶⁶. Den bild som framträder är att huvudmannen behöver förse rektorer med tillräckliga förutsättningar att i högre grad verka som pedagogiska ledare för komvux i sfi. Rektorer behöver lyfta utvecklingsarbetet av undervisningens kvalitet, eftersom det annars finns en risk att det vilar på varje enskild lärare.

Ett komplext uppdrag kräver kompetens

Lärarna behöver tillräcklig utbildning och kompetensutveckling för att utveckla undervisningen. Komvux i sfi har dock fortfarande problem med låg lärarbehörighet, även om den ökat något under de senaste åren. För läsåret 2022/23 var det 82,1 procent av de tjänstgörande lärarna som hade en pedagogisk högskoleexamen. Bara 53,2 procent av lärarna hade lärarlegitimation med behörighet att undervisa inom komvux i sfi samma läsår.

I just denna granskning, som endast omfattar 30 verksamheter, kan vi inte se några tydliga samband mellan kvalitet i verksamheten och andelen behöriga lärare. Vi kan däremot konstatera att behörighetskraven för att få undervisa i sfi är låga. Flera utredningar har pekat på att utbildningen för att undervisa inom komvux i sfi inte är tillräcklig i förhållande till den kompetens som behövs.⁶⁷ I KLIVA-utredningen konstaterades att det kontinuerligt framförts att det krävs både fler högskolepoäng i svenska som andraspråk och lärarutbildning med inriktning mot vuxnas lärande för att kunna hålla kvalitet i utbildningen inom komvux i sfi, men att ”behoven inte hör sammats och att skarpa förslag inte lagts” för detta.⁶⁸ Utredningen pekade vidare på ett stort behov av kompetensutveckling för lärare, och gav därför ett antal förslag om kompetensutvecklande insatser riktade mot verksamma inom komvux i sfi.⁶⁹

Något som ytterligare påverkar lärarnas förutsättningar att utveckla undervisningen är att arbetet med strategisk kompetensutveckling inom komvux ofta är åsi-

⁶⁶ Skolinspektionen (2019).

⁶⁷ SOU 2020:66, s. 442.

⁶⁸ SOU 2020:66, s. 416f.

⁶⁹ Bland annat föreslår KLIVA-utredningen att Skolverket ska ge lärosäten i uppdrag att erbjuda fler kurser och att de utvecklar ett nationellt skolutvecklingsprogram, vilka utformas i syfte att utveckla undervisningen inom komvux i sfi och svenska som andraspråk. Se SOU 2020:66, s. 370, 386.

dosatt i huvudmännens utvecklingsarbete, vilket bland annat Skolinspektionen konstaterat genom en tidigare granskning.⁷⁰ Tillgången till forskning kring undervisningen inom komvux i sfi är därutöver begränsad⁷¹, vilket medför att lärarna inte kan få tillräckligt stöd kring vad forskning visat är goda arbetssätt i undervisningen.

Dessa förutsättningar bör påverka lärarnas möjligheter att utföra sitt uppdrag med att ge eleverna möjligheter att ta del av den undervisning som de behöver och som utgår från deras behov, förutsättningar och mål. Utredningar och granskningar pekar återkommande på brister i kvalitet och likvärdighet inom komvux i sfi, vilket tyder på att även undervisningspraktiken behöver utvecklas. I det ligger också ett behov av att utveckla förutsättningarna för lärarnas arbete och möjlighet till kompetensutveckling. Såväl utveckling av lärarnas undervisning som organisatoriska förutsättningar i varje verksamhet behövs för att kunna erbjuda elever en likvärdig utbildning över landet, oavsett verksamhet och studieform.

Avslutande ord

Även om flera verksamheter har arbetssätt som främjar elevernas språkutveckling på olika sätt, skiljer sig kvaliteten på undervisningen mycket åt mellan verksamheterna. Skolinspektionen vill betona allvaret i att det finns verksamheter som bedriver undervisning inom komvux i sfi med betydande kvalitetsproblem. Vi ser att undervisningen i flera verksamheter inte ger vuxna individer tillräckligt goda möjligheter att lära och utveckla ett funktionellt andraspråk.

Trots att flera utredningar och granskningar har konstaterat att undervisningen inom komvux i sfi har bristande kvalitet, och att flertalet reformer gjorts för att åtgärda detta, visar granskningen att det fortsatt finns utvecklingsbehov. Grundläggande kunskaper i det svenska språket är en viktig förutsättning för vuxna att kunna kommunicera med människor i sin omgivning och för att kunna integreras i samhället. Därför är det viktigt att undervisningen läggs upp på ett sätt som utgår ifrån att eleverna har en mängd olika behov, förutsättningar och mål med utbildningen.

Det är tydligt att komvux i sfi är i behov av bättre förutsättningar, utifrån vad som visats i tidigare utredningar och granskningar, och även i denna granskning. Förutsättningar som kan stärkas är att huvudmän och rektorer behöver ta ett större ansvar över uppföljningen av verksamheten och organisera utbildningen utifrån elevernas behov och förutsättningar. Lärare behöver bättre möjligheter till samverkan med andra lärare. Utöver detta är det en låg andel lärare som har lärarlegitimation med behörighet att undervisa inom komvux i sfi, och kraven på lärare för att få behörighet att undervisa inom komvux i sfi är låga.

För att undervisningen inom komvux i sfi ska kunna förbättras i alla verksamheter behöver undervisningen utvecklas men även goda förutsättningar ges. Konsekvensen är annars att undervisningen fortsatt riskerar att begränsa elevernas möjligheter att lära sig och utveckla ett funktionellt andraspråk för att kommunicera och aktivt delta i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv.

⁷⁰ Skolinspektionen (2022).

⁷¹ Lundgren, B., Rosén, J.; och Jahnke, A. (2017), s. 27ff.

Referenser

Carlson, M. (2002) *Svenska för invandrare – brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen*. Göteborg: Göteborg Studies in sociology nr 13.

Eriksson, S. & Rooth, D.O.. (2022). *God svenska – vägen till arbete för utrikes födda?* Stockholm: SNS förlag.

Flyman Mattsson, A. (2017). Svenska som andraspråk på språkvetenskaplig grund. Lund: Studentlitteratur.

Förordning (2011:326) om behörighet och legitimation för lärare och förskollärare.

Förordning (SKOLFS 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen (Lvux 12).

Förordning (SKOLFS 2017:91) om kursplan för utbildning i svenska för invandrare.

Jakobson, L. (2019). *Skriftlig lärarrespons för vuxna nybörjare i svenska som andraspråk*. Teoretiska perspektiv, responspraktik och uppfattningar (doktorsavh.). Göteborg: Göteborgs Universitet.

Lindberg, I. & Sandwall, K. (2007) *Nobody's darling? Swedish for adult immigrants: A critical perspective*. *Prospect*. Vol. 22:3.

Lindberg, I. & Sandwall, K. (2012) Samhälls- och undervisningsperspektiv på svenska som andraspråk för vuxna invandrare. I: Kenneth Hyltenstam, Monica Axelsson och Inger Lindberg (red.) *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*. Bromma: CM Gruppen AB.

Lundgren, B., Rosén, J.; och Jahnke, A. (2017). *15 års forskning om sfi – en överblick*. 2017:3 – Förstudie inför ett Ifous FoU-program.

Nationellt centrum för svenska som andraspråk (2020). *Distansundervisning på sfi i samband med pandemin under våren 2020*.

Utbildningsdepartementet (2010) *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*. Proposition 2009/10:165.

Sandwall, K. (2013a) *Att hantera praktiken: om sfi-studerandes möjligheter till interaktion och lärande på praktikplatser*. Göteborgs universitet. Institutionen för svenska språket.

Sandwall, K. (2013b) Sfi i praktiken – om språklärande på praktikplatser i Kenneth Hyltestam och Inger Lindberg (red.) *Svenska som andraspråk. Forskning, undervisning och samhälle*.

Skolforskningsinstitutet (2019). *Individanpassad vuxenutbildning med fokus på digitala verktyg*. Systematisk översikt 2019:03.

Skolforskningsinstitutet (2020). *Att lära på avstånd. Systematisk översikt 2020:01.*

Skolinspektionen (2015). *Distansutbildning vid kommunal vuxenutbildning.*

Skolinspektionen (2018). *Undervisning i svenska för invandrare.*

Skolinspektionen (2019). *Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå – Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning.*

Skolinspektionen (2021a). *Fjärr-och distansundervisning vid kommunal vuxenutbildning. Iakttagelser baserade på intervjuer med rektorer och elever från 54 verksamheter under covid-19-pandemin. (dnr 2020:9019).*

Skolinspektionen (2021b). *Studieavbrott i kommunal vuxenutbildning. Huvudmäns och rektorers arbete med att främja fullföljande av studier och motverka avbrott. (dnr 2020:6278).*

Skolinspektionen (2022). *Lärares kompetensutveckling. Skolor och huvudmäns strategiska arbete med kompetensutveckling inom gymnasieskola och kommunal vuxenutbildning. (dnr 2020:5655).*

Skollagen (2010:800).

Skolverket (2013) *Attityder till vuxenutbildningen 2012. Elevernas och lärarnas attityder till vuxenutbildningen. Rapport 389.*

Skolverket (2020). *Lägesbild av situationen i komvux med anledning av covid-19-Pandemin.*

Skolverket (2022a). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning 2021.*

Skolverket (2022b). *Kunskapsstappen inom svenska för invandrare.*

Skolverket (2022c). *Anställda med lärarlegitimation med behörighet i ämne, läsåret 2022/23.*

SOU 2013:76 *Svenska för invandrare – valfrihet, flexibilitet och individanpassning.*

SOU 2020:66 *Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk.*

Utbildningsdepartementet (2021). *Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Statens skolverk. 3. Uppdrag. Proposition 2021/22:1.*

Bilaga 1 – Skolinspektionens kvalitetskriterier

Frågeställning 1: I vilken utsträckning stimulerar undervisningen elevernas språkutveckling i enlighet med deras behov, förutsättningar och mål?

- Undervisningen utformas med inflytande från eleverna och utgår från deras behov, förutsättningar och mål.
- Undervisningen innefattar flera och varierande arbetssätt och arbetsformer som främjar elevernas språkutveckling.

Frågeställning 2: I vilken utsträckning stimulerar undervisningens innehåll elevernas möjligheter att utveckla en allsidig språkförmåga för kommunikation och deltagande i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv?

- Eleverna ges rika möjligheter att öva på olika språkförmågor/färdigheter med utgångspunkt i ett innehåll som utgår från kursplanen och har anknytning till deras vardags- och samhällsliv.
- Eleverna ges rika möjligheter att öva på olika språkförmågor/färdigheter med utgångspunkt i ett innehåll som utgår från kursplanen och har anknytning till studie- och arbetsliv.
- Läraren planerar och genomför en undervisning vars innehåll präglas av ett jämställdhetsperspektiv.

Bilaga 2 - Metod och urval

Vi har använt olika utredningsmetoder för att besvara granskningens syfte och frågeställningar. Metoderna är kvalitativa och består av intervjuer, lektionsobservationer och dokumentstudier. Skolinspektionens utredare har samlat in empiri både på plats i verksamheten genom intervjuer och observationer och på distans genom digitala intervjuer och observationer. Intervjuerna har varit semi-strukturerade med på förhand framtagna frågor för att i så hög utsträckning som möjligt uppnå likvärdighet i datainsamlingen. Samtidigt har vi anpassat frågorna utifrån vad som framkommit i dokumentationen och observationerna för att få en bild av den specifika verksamheten.

Intervjuer

Utredarna genomförde intervjuer med **elever** för att få elevernas perspektiv på undervisningen. För varje verksamhet har 1-4 elever deltagit i intervju. Totalt har vi intervjuat 147 elever. Syftet har varit att få elevernas bild av undervisningen och av vilket stöd och stimulans de får i sin språkutveckling utifrån sina behov, förutsättningar och mål med utbildningen. Intervjuerna med eleverna skedde i regel efter observationer av lektioner och handledningstillfällen, med elever som deltagit i tillfället. Utredarna ställde frågor till eleverna om den observerade lektionen/handledningstillfället och hur de upplever undervisningen som helhet. Majoriteten av intervjuerna skedde med hjälp av tolk.⁷² Eleverna intervjuades en och en eller i grupper om högst två elever i de fall det fanns de som talade samma språk.

Intervjuerna med **lärare** har varit en viktig källa för att få reda på hur de planerar och genomför undervisningen. Mellan 1-4 lärare för varje granskad verksamhet har intervjuats. Lärarna intervjuades huvudsakligen efter observerade lektioner/handledningstillfällen och intervjuer med elever, enskilt eller i grupp i det fall det fanns flera undervisande lärare på verksamheten. Utredarna frågade lärarna hur undervisningen individanpassas och stimulerar elevernas språkinläring samt om undervisningen ger eleverna möjligheter att utveckla en allsidig språkförmåga. Utredarna frågade även om de observerade lektionerna/handledningstillfällena. Lärarna har även fått svara på frågor om deras egna förutsättningar att genomföra en undervisning av god kvalitet avseende de kriterier vi granskar.

Utredarna intervjuade även **rektorer** för att fånga hur förutsättningarna för lärarna ser ut. Ansvarig rektor för varje granskad verksamhet deltog i intervju. Vid verksamheter som bedriver undervisning i egen regi intervjuades rektor och eventuell biträdande rektor. I det fall huvudmän lagt ut komvux i sfi på entreprenad till en enskild utbildningsanordnare intervjuades även chefen för anordnaren om inte rektors myndighetsutövning har överlämnats till den enskilda utbildningsanordnaren och ansvarig rektor därmed funnits hos anordnaren. Frågorna handlade om undervisningens organisering och rektors insikt i undervisningen inom komvux i sfi som rör granskningens frågeställningar.

⁷² I vissa få fall gjordes bedömningen att intervjuerna kunde ske utan tolk och genomföras antingen på svenska eller på engelska, även om strävan varit att använda tolk i intervjuerna.

Observationer

Skolinspektionens utredare genomförde observationer av lektioner och/eller handledningstillfällen⁷³ hos varje granskad verksamhet. För i stort sett varje verksamhet⁷⁴ genomfördes mellan två och fyra observationer. Totalt genomfördes 82 observationer. Vid observationerna använde sig utredarna av ett utarbetat observationsstöd med råd och anvisningar för hur dessa ska genomföras. Utredarna förde löpande anteckningar under observationerna. För att sträva mot att få en representativ bild av verksamheten valde utredarna att i så hög utsträckning som möjligt observera både kurs C och D inom såväl studieväg 2 som 3. Vidare har utredarna strävat efter att genomföra lektionsobservationer före intervjuerna. På så vis kunde de anpassa sina frågor i intervjuerna utifrån konkreta exempel som observerats i undervisningen. Hos de verksamheter som genomför undervisning på distans observerades lektionerna eller handledningstillfällena digitalt. Utredarna har även haft tillgång till och tagit del av de digitala lärplattformar som används som grund för distansundervisningen, för att kunna ta del av utbildningen på distans på ett så verklighetstroget och elevnära sätt som möjligt.

Dokumentstudier

I granskningen gjorde utredarna dokumentstudier inför och under granskningsbesöket. Exempel på dokumentation som utredarna har tagit del av är inskickade redogörelser av verksamheten, utvärderingar av undervisningen och individuella studieplaner. Utredarna gick även igenom fysiska och digitala läromedel. Dokumentstudierna utgjorde både underlag för bedömning av verksamheterna och stöd för att ställa fördjupande frågor under intervjuerna.

Urval av granskade verksamheter

I den här rapporten strävar vi efter att kunna ge en så representativ bild som möjligt av undervisningen inom komvux i sfi i Sverige. Det urval som vi har gjort baseras därför på en bred variation av verksamheter. Vi vill dock understryka att rapporten inte ger en heltäckande bild av hur undervisningen ser ut i hela Sverige. I stället har vi gjort vissa strategiska val i syfte att så många tjänstemän, rektorer, lärare och annan personal ska kunna känna igen sig utifrån de exempel vi redogör för i rapporten.

I granskningen bestämdes inledningsvis att Skolinspektionen skulle granska totalt 30 verksamheter inom komvux i sfi, varav hälften bedriver närundervisning och hälften distansundervisning. Granskningsobjekten består av både verksamheter som bedrivs i kommunens egen regi eller av enskilda utbildningsanordnare när utbildningen lagts ut på entreprenad. I granskningen ingår undervisningen på kurserna C och D inom studieväg 2 och 3, och därför har verksamheter som erbjuder någon eller några av dessa kurser ingått.

Urvalet av verksamheter i granskningen skedde i flera steg. Först valde vi slumpmässigt ut kommuner och kommunalförbund. Därefter valde vi ut huvudmännen utifrån att de har flera registrerade anordnare inom komvux i sfi, baserat på Skolinspektionens *Skolkatalog*. Ett kriterium var att ta fram en jämn spridning av olika

⁷³ Observation av handledningstillfällen vid distansundervisning.

⁷⁴ En verksamhet med distansundervisning saknade handledningstillfällen och lektioner, både digitalt och på plats.

kommuntyper (storstad, nära storstad och landsbygd). Därefter kontaktade vi huvudmännen för att hämta in uppgifter om vilka utbildningar som bedrivs och av vem. Utifrån informationen från huvudmännen gjorde vi ett urval utifrån att hälften av granskningsobjekten skulle bedriva distansundervisning och hälften skulle bedriva närundervisning inom de kurser och studievägar som ingår i granskningen.⁷⁵ Utifrån informationen säkerställde vi också att den distansutbildning som bedrevs uppfyllde den definition som vi tagit fram för denna granskning och att det fanns elever antagna på kurserna. Vi hämtade även in uppgifter om avtalsperioder vid utbildning på entreprenad för att kunna genomföra granskningar vid lämpliga tillfällen utifrån eventuella byten av anordnare. I det slutgiltiga urvalet fanns 11 verksamheter som bedrev utbildningen på entreprenad. Detta motsvarar på ett ungefär hur förhållandet mellan utbildning på entreprenad och i egen regi ser ut för komvux i sfi i riket.

⁷⁵ På grund av att en huvudman under granskningsperioden sedan inte hade några elever antagna på kurser som bedrev distansundervisning ersattes en granskning av distansundervisning av granskning av närundervisning hos samma huvudman.

Bilaga 3 – Granskade huvudmän och verksamheter

Kommun	Verksamhet	Granskad undervisning
Ale kommun	Hermods	Distansundervisning
Arvika kommun	Arvika näringslivscentrum	Distansundervisning
Bjuvs kommun	Egen regi	Distansundervisning
Göteborgs kommun	Folkuniversitetet	Distansundervisning
Halmstads kommun	Egen regi	Närundervisning
Helsingborgs kommun	Everystep	Närundervisning
Huddinge kommun	IRIS Liljeholmen/Flemingsberg	Distansundervisning
Hälsinglands utbildningsförbund	Egen regi	Närundervisning
Kalmarsunds gymnasieförbund	Egen regi	Distansundervisning
Karlskoga kommun	Egen regi	Distansundervisning
Karlstads kommun	Folkuniversitetet	Distansundervisning
Kunskapsförbundet Väst	Egen regi	Närundervisning
Lapplands kommunalförbund	Egen regi	Närundervisning
Lidköpings kommun	Egen regi	Närundervisning
Lycksele kommun	Egen regi	Närundervisning
Malmö kommun	Merit	Distansundervisning
Mölnåls kommun	Egen regi	Distansundervisning
Norrköpings kommun	Egen regi	Närundervisning
Norrtälje kommun	Roslagen Education	Närundervisning
Sigtuna kommun	Eductus	Närundervisning
Stenungsunds kommun	Egen regi	Närundervisning
Stockholms kommun	Egen regi	Distansundervisning
Storumans kommun	Egen regi	Distansundervisning
Svenljunga kommun	Egen regi	Närundervisning
Säters kommun	Egen regi	Närundervisning
Uddevalla kommun	Egen regi	Närundervisning
Uppsala kommun	Bergstrands utbildningar	Närundervisning
Värmdö kommun	NTI-skolan	Distansundervisning
Ystad kommun	Egen regi	Distansundervisning
Örebro kommun	Egen regi	Närundervisning

Bilaga 4 – Skolinspektionens referenspersoner

Riikka Tilja, undervisningsråd, Skolverket.

Karin Sandwall, forskare, Nationellt centrum i svenska som andraspråk, Institutionen för språkdidaktik vid Stockholms universitet.